

مهدویت در قرآن: آیات مختص

غلامحسین تاجری نسب^{**}

چکیده: این مقاله، به بررسی آیاتی می‌پردازد که روایات متون حدیثی شیعه‌ی امامیه، آن‌ها را مربوط به امام مهدی علیه السلام می‌دانند. در این گفتار، ۵۴ آیه از قرآن و ۵۶ روایت از امامان معصوم علیهم السلام آمده، که نویسنده، آن‌ها را در چهار بخش تقسیم کرده است: تفسیر ظاهر آیات، تأویل باطن آیات، تعیین مصداق، تمثّل و استشهاد.

پیوست این گفتار، مروری آماری دارد بر این مقاله و دو مقاله‌ی پیشین نگارنده که در شماره ۱۰ و ۱۱ فصلنامه‌ی سفینه منتشر شده است.

کلید واژه‌ها: قرآن، تفسیر اثری / امام مهدی علیه السلام، آیات مهدویت / تفسیر، شیعی / مهدویت، اصالت قرآنی.

آیات مختص به متون امامیه

۱. تفسیر ظاهر آیات

آیات اول و دوم

قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ^۱
... وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ^۲

* دکترای علوم قرآن و حدیث، مدرّس دانشکده اصول الدین، تهران.

۲. قصص (۲۸) / ۸۳.

۱. اعراف (۷) / ۱۲۸.

یکم. العیاشی: أبو خالد الکابلی، عن أبي جعفر عليه السلام قال: وَجَدْنَا فِي كِتَابِ عَلِيِّ عليه السلام:

«إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ... وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ»: وَأَنَا وَ أَهْلُ بَيْتِي الَّذِينَ أَوْزَنَا اللَّهُ الْأَرْضَ. وَ نَحْنُ الْمُتَّقُونَ، وَ الْأَرْضُ كُلُّهَا لَنَا، فَمَنْ أَحْيَا أَرْضاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَعَمَّرَهَا فَلْيُؤَدِّ خَرَاجَهَا إِلَى الْإِمَامِ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي، وَ لَهُ مَا أَكَلَ مِنْهَا... حَتَّى يَظْهَرَ الْقَائِمُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي بِالسَّيْفِ، فَيَحْوِيهَا وَ يَمْنَعَهَا وَ يُخْرِجُهُمْ عَنْهَا، كَمَا حَوَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وَ مَنَعَهَا؛ إِلَّا مَا كَانَ فِي أَيْدِي شِيعَتِنَا فَإِنَّهُ يَقَاطِعُهُمْ، وَ يَتْرُكُ الْأَرْضَ فِي أَيْدِيهِمْ.^١

دوم. فضل بن شاذان: هِشَامُ بْنُ الْحَكَمِ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ:

إِنَّ دَوْلَتَنَا آخِرُ الدَّوَلِ، وَ لَمْ يَتَّقِ أَهْلُ بَيْتِ هُمْ دَوْلَةً إِلَّا حَكَمُوا قَبْلَنَا، لِنَلَّا يَقُولُوا إِذَا رَأَوْا سِيرَتَنَا: إِذَا مَلَكْنَا سِرْنَا مِثْلَ سِيرَةِ هَوْلَاءِ، وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «... وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ».

آیه سوم

هُمُ الْبَشَرِيُّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ.^٢

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مرکز جامع علوم انسانی

روایات

یکم. الكليني: أبي عبيدة الحذاء، عن الباقر عليه السلام قال:

... ثُمَّ جَزَاهُمْ فَقَالَ: «هُمُ الْبَشَرِيُّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ...» وَ الْإِمَامُ يُبَشِّرُهُمْ بِقِيَامِ الْقَائِمِ وَ بِظُهُورِهِ، وَ قَتَلَ أَعْدَائِهِمْ، وَ بِالنَّجَاةِ فِي الْآخِرَةِ...^٣

١. تفسیر عیاشی ٢ / ٢٨-٢٩؛ کافی ١ / ٤٧٠؛ وسائل الشیعه ٢٥ / ٤١٤-٤١٥؛ فضل بن شاذان، الغیبه، بنابر نقل گزیده کفایه المهدی / ٣٠٠-٣٠١ و ارشاد ٢ / ٣٨٥؛ الشیخ الطوسی، الغیبه / ٤٧٢-٤٧٣؛ الطبرسی، اعلام الوری / ٤٣٢. ابن حدیث در هر سه منبع اخیر به نقل از امام باقر عليه السلام است لکن اولی و سومی به روایت عقبة بن خالد و دومی به روایت کیسان بن کلب آن را آورده اند.

٣. کافی ١ / ٤٢٩؛ تأویل الآیات / ١٨٥.

٢. یونس (١٠) / ٦٤.

آیهی چهارم

قُلْ كُلُّ مُرْتَبِّصٍ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى.^۱

یکم. ابن ماهیار: عیسی بن داود النجاری، عن موسى بن جعفر علیه السلام قال: سألتُ أبي علیه السلام عن قولِ الله عزَّ وجلَّ: «... فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى»، قال: «الصِّرَاطُ السَّوِيُّ»: هُوَ الْقَائِمُ (وَ) الْمَهْدِيُّ؛ «مَنِ اهْتَدَى»: إِلَى طَاعَتِهِ، وَ مِثْلُهَا فِي كِتَابِ اللَّهِ عزَّ وَ جَلَّ: «وَ إِنِّي لَفَعَّازٌ لِمَنْ تَابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى». قال: «إِنِّي وَ لَاتِنَا»^۲

آیهی پنجم

أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ * ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ * مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ.^۳

روایات

یکم. الكليني: علي بن عيسى القمّاط، عن عمّه، عن أبي عبد الله علیه السلام قال: رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم فِي مَنَامِهِ بَنِي أُمَّيَّةَ يَصْعُدُونَ عَلَىٰ مَنبَرِهِ مِنْ بَعْدِهِ، وَ يُضِلُّونَ النَّاسَ عَنِ الصِّرَاطِ الْقَهْرِيِّ، فَأَصْبَحَ كَثِيبًا^۴ حَزِينًا... فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ نَزَلَ عَلَيْهِ بِآيٍ مِنَ الْقُرْآنِ يُؤْنِسُهُ بِهَا، قَالَ: «أَفَرَأَيْتَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ... مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ»^۵.

دوم. ابن ماهیار: مُعَلَّى بن خُنَيْس، عن أبي عبد الله علیه السلام:

فِي قَوْلِهِ عزَّ وَ جَلَّ: «أَفَرَأَيْتَ إِنْ ... جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ». قَالَ: خُرُوجُ الْقَائِمِ علیه السلام: «مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ»؛ قَالَ: هُمْ بَنُو أُمَّيَّةَ، الَّذِينَ مُتَّعُوا

۱. طه (۲۰) / ۱۳۵.

۲. با توجه به معنا، این «واو» زائد به نظر می‌رسید پس میان دو هلال گذارده شد.

۳. التفسیر، به نقل تاویل الآیات / ۳۱۷؛ البرهان ۳ / ۵۱.

۴. شعراء (۲۶) / ۲۰۵ تا ۲۰۷.

۵. الکتاب وَ الکاتبَةُ وَ الکاتبَةُ: الغمّ وَ سوء الحال وَ الإنکسارُ مِنَ الحزنِ: القاموس المحيط ۱ / ۲۷۹.

۶. کافی ۱ / ۱۵۹؛ امالی شیخ طوسی / ۶۸۹.

في دُنْيَاهُمْ^١

آيهى ششم

﴿ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ^٢ * فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ * عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ

يَسِيرٍ^٣ ﴾

روايات

يكم. الإسترا بادي: جابر الجعفي، عن أبي جعفر عليه السلام، في قوله عزَّ وَجَلَّ: ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي ...
غَيْرُ يَسِيرٍ﴾، قال:

النَّاقُورُ: هُوَ النَّدَاءُ مِنَ السَّمَاءِ: «أَلَا إِنَّ وَلِيِّكُمْ فَلَانٌ بَنَ فَلَانٍ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ». يُنَادِي بِهِ جِبْرَائِيلُ فِي ثَلَاثِ سَاعَاتٍ مِنْ ذَلِكَ الْيَوْمِ، فَذَلِكَ ﴿يَوْمٌ عَسِيرٌ * عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ﴾. يَعْنِي بِالْكَافِرِينَ: الْمُرْجِيَّةَ، الَّذِينَ كَفَرُوا بِنِعْمَةِ اللَّهِ وَبِوَلَايَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام.^٤

دوم. الكليني: مفضل بن عمر، عن أبي عبد الله عليه السلام، في قول الله عزَّ وَجَلَّ: ﴿فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ﴾، قال:

إِنَّ مِنَّا إِمَامًا مُظْفَرًا مُسْتَتِرًا (مُسْتَطْرًا)، فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ ذِكْرَهُ إِظْهَارَ أَمْرِهِ نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً، فَظَهَرَ فَقَامَ بِأَمْرِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى.^٥

در کتاب «کافی»، تصحیح استاد علی اکبر غفاری، چاپ دارالکتب الإسلامیة، در توصیف امام، کلمه‌ی «مُسْتَطْر» به معنای «مکتوب»^٦ آمده که بر این اساس، مفهوم «موجب» یا «حتمی» را می‌رساند. نظیر: ﴿كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ﴾^٧ اما نگارنده بر این باور است که به احتمال قوی، نص فعلی کتاب کافی، دچار تصحیف ناسخان

کتابه
شماره ۱۲

١. التفسیر، به نقل تأویل الآيات / ٣٨٩؛ کنزالدقائق ٩ / ٥١٠.

٢. نُقِرَ فِي النَّاقُورِ: نَفَعَ فِي الصُّورِ. ر.ك. الصَّحاح ٢ / ٨٣٤.

٣. مُدَّتْر (٧٤) / ٨ - ١٠.

٤. تأویل الآيات / ٧٠٨؛ کنزالدقائق ١٤ / ١٧.

٥. کافی ١ / ٣٤٣؛ الکتبی، الرجال ٢ / ٤٣٧؛ النعمانی، الغیبه ١٨٧ / ١٨٧؛ کمال‌الدین / ٣٤٩؛ الطوسی، الغیبه

/ ١٦٤؛ تأویل الآيات / ٧٠٨؛ إثبات الهداه ٦ / ٣٦٤؛ المحجَّة ٢٣٨ / ٢٣٨؛ مرآة العقول ٤ / ٦١.

٦. اسطرَّة: کتبه، تاج العروس ١٢ / ٢٥؛ قوله: «مُسْتَطْر»، (قمر) (٥٤) / (٥٣) أي مکتوب، مجمع البحرین ٣ /

٣٣١. انعام (٦) / ٥٤.

گشته، زیرا در ۸ مصدر دیگر، این کلمه به گونه‌ی «مستتر»، نوشته شده است؛ که در ۵ منبع، یعنی: «الغیبة» نعمانی، «تأویل الآیات»، «اثبات الهداة»، «المحجّة» و «مرآة العقول»، آن را، به روایت کلینی، بلکه به نقل از کتاب کافی، با تاء نگاشته‌اند.

سوم. الإسترآبادی: مُرْسَلًا، عن الصادق عليه السلام: قال:

إِذَا تُقِرَّ فِي أُذُنِ الْإِمَامِ الْقَائِمِ أُذُنَ لَهُ فِي الْقِيَامِ.

آیهی هفتم

وَ الْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ خُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ. ۲

روایات

یکم. الشيخ الصدوق: مفضل بن عمر، قال: سألت الصادق عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ «وَ الْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ خُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ»؛ قال:

«الْعَصْرُ»: عَصْرُ خُرُوجِ الْقَائِمِ عليه السلام. «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ خُسْرٍ»: يَعْنِي: أَعْدَاءَنَا. «إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا»: يَعْنِي: بِآيَاتِنَا. «وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» يَعْنِي: بِمُؤَاسَاةِ الْإِخْوَانِ. «وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ» يَعْنِي: بِالْإِمَامَةِ. «وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» يَعْنِي فِي الْفِتْرَةِ. ۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

۲. تأویل باطن آیات

آیات اول و دوم

... فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا... ۴
وَ لَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ بَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا... ۵

۱. تأویل الآیات / ۷۰۸؛ المحجّة / ۲۳۸. ۲. عصر (۱۰۳) / ۱ - ۳.

۳. کمال الدّین / ۶۵۶؛ اثبات الهداه / ۶ / ۴۴۶. ۴. بقره (۲) / ۶۰.

۵. مائده (۵) / ۱۲.

یکم. ابو الفتح الکرآجکی: عبدالله بن عباس، قال: سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقول:

مَعَاشِرَ النَّاسِ، مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَتَوَلَّى وِلَايَةَ اللَّهِ فَلْيَقْتَدِ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ بَعْدِي
وَ الْأَئِمَّةِ مِنْ ذُرِّيَّتِي؛ فَإِنَّهُمْ خُرَّانُ عِلْمِي. فَقَامَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ
فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا عِدَّةُ الْأَئِمَّةِ؟ فَقَالَ: يَا جَابِرُ... عِدَّتُهُمْ عِدَّةُ الْعُيُونِ
الَّتِي انْفَجَرَتْ لِمُوسَى بْنِ عِمْرَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حِينَ ضَرَبَ بِعَصَاهُ ﴿الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ
اِثْنَا عَشْرَةَ عَيْنًا...﴾. وَ عِدَّتُهُمْ عِدَّةُ نُبَّاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿... وَ
بَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَبِيًّا...﴾ فَالْأَئِمَّةُ يَا جَابِرُ عِدَّتُهُمْ اِثْنَا عَشَرَ، أَوْ لَهُمْ عَلِيُّ
بْنُ أَبِي طَالِبٍ وَ آخِرُهُمُ الْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ. ١

آیهی سوم

فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَ مَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا... ٢

یکم. الشیخ الصدوق: أبو زهیر بن شیبب، ٣ عن بعض أصحابِ أبي عبدالله عليه السلام، عنه

قال:

وَ أَمَّا قَوْلُهُ ﴿فَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾؛ فَمَنْ بَايَعَهُ (يعني: الْقَائِمِ الْمَهْدِيِّ) وَ دَخَلَ
مَعَهُ وَ مَسَّحَ عَلَى يَدَيْهِ وَ دَخَلَ فِي عَقْدِ أَصْحَابِهِ كَانَ آمِنًا. ٤

آیهی چهارم

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا
كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً

١. الاستبصار / ٢١ به نقل از: ایضاح دفتان النواصب، نوشته‌ی ابوالحسن ابن شاذان القمی؛ بحار الانوار ٣٦

/ ٢٦٣. ٢. آل عمران (٣) / ٩٧.

٣. أبو زهیر، به احتمال قوی، کنیه‌ی یکی از دو فرزند شیبب بن انس، یعنی محمد بن شیبب الشهدی، یا برادرش جعفر بن شیبب التهدی (معروف به البرذون الکوفی) است که شیخ طوسی، ضمن اصحاب امام صادق علیه السلام، از ایشان نام می‌برد. (رجال الطوسی / ١٦٢ و ٢٩١)

٤. علل الشرایع / ١١٣؛ صافی / ١ / ٢٨١؛ برهان / ١ / ٢٩٩.

وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ... ١

روايات

يكم. العياشي: محمد بن مسلم، عن أبي جعفر عليه السلام قال:

وَاللَّهِ الَّذِي صَنَعَهُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عليه السلام كَانَ خَيْرًا لِهَذِهِ الْأُمَّةِ بِمَا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ؛ وَاللَّهِ لِفِيهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ...﴾ إِنَّمَا هِيَ طَاعَةُ الْإِمَامِ، فَطَلَبُوا الْقِتَالَ، ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ﴾ مَعَ الْحُسَيْنِ ﴿قَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ...﴾ أَرَادُوا تَأْخِيرَ ذَلِكَ إِلَى الْقَائِمِ عليه السلام. ٢

دوم. العياشي: إدريس مولى عبدالله بن جعفر، عن أبي عبدالله عليه السلام في تفسير هذه الآية: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ - مَعَ الْحَسَنِ - ... فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ - مَعَ الْحُسَيْنِ - ... قَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ؟ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ - إِلَى خُرُوجِ الْقَائِمِ عليه السلام، فَإِنَّ مَعَهُ النَّصْرَ وَالظَّفَرَ...﴾ ٣

آيهى بنجم

... أَلْيَوْمَ يَتَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ... ٤

روايات

يكم. العياشي: جابر الجعفي، قال: قال أبو جعفر عليه السلام في هذه الآية: ﴿... أَلْيَوْمَ يَتَيْسَ...﴾:

يَوْمَ يَقُومُ الْقَائِمُ عليه السلام يَتَيْسَ بَنُو أُمِّيَّةٍ، فَهُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا، يَتَيْسُوا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عليه السلام. ٥

آيهى ششم

فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا

٢. تفسير عياشى ١ / ٢٨٥؛ كافي ٨ / ٣٣٠.

١. نساء (٤) / ٧٧.

٣. تفسير عياشى ١ / ٢٨٤؛ برهان ١ / ٣٩٤ - ٣٩٥.

٥. تفسير عياشى ١ / ٣٢١.

٤. مائده (٥) / ٣.

أَخَذْنَاهُمْ بِغَتَّةٍ فَأَذَاهُمْ مُبْلِسُونَ.^١

روايات

يكم. علي بن ابراهيم القمي: أبي حمزه، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن قول الله... قال: أما قوله: ﴿فَلَمَّا تَسُوا مَا دُكِّرُوا بِهِ﴾ يعني: فلما تركوا ولاية علي أمير المؤمنين عليه السلام وقد أمروا بها. ﴿فَتَحْنَأُ عَلَيْهِمُ أَبْوَابُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ يعني: دولتهم في الدنيا وما بسط لهم فيها. وأما قوله ﴿حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا... مُبْلِسُونَ﴾، يعني بذلك: قيام القائم؛ حتى كأنهم لم يكن لهم سلطان قط، فذلك قوله: ﴿بِغَتَّةٍ﴾. فَزَلَّتْ بِحَبْرِهِ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى مُحَمَّدٍ عليه السلام.^٢

آيهى هفتم

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ
وَ الْإِنْجِيلِ...^٣

روايات

يكم. الكليني: أبي عبدة الحداء، عن الباقر عليه السلام قال:

﴿يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ...﴾ يعني: النبي والوصي والقائم عليه السلام...^٤

آيات هشتم تا دهم

وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ
أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قَالُوا: بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا
غَافِلِينَ.^٥

وَ لَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِن قَبْلِ قَنسِي وَ لَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْمًا.^٦

١. انعام (٦) / ٤٤.

٢. تفسير عياشي ١ / ٢٠٠؛ بصائر الدرجات ٧٨ / بدون بخش اخير: «حتى كأنهم...»؛ نورالثقلين ١ / ٧١٨ به نقل از: تفسير قمي.

٣. اعراف (٧) / ١٥٧.

٤. اعراف (٧) / ١٧٢.

٥. کافی ١ / ٤٢٩؛ تأويل الآيات / ١٨٥.

٦. طه (٢٠) / ١١٥.

فاصبر كما صبر أولوا العزم من الرسل...^١

روايات

يكم. محمد بن الحسن الصفار: حمران بن أعين، عن أبي جعفر عليه السلام قال:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيْثُ خَلَقَ الْخَلْقَ... قَالَ: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا... غَافِلِينَ».... ثُمَّ أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى النَّبِيِّينَ فَقَالَ: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟» ثُمَّ قَالَ: «وَإِنَّ هَذَا مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَإِنَّ هَذَا عَلِيُّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ، قَالُوا بَلَىٰ» فَتَبَتَّ لَهُمُ النَّبِيُّوَّةَ وَأَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى أَوْلِي الْعِزْمِ: «أَلَا إِنِّي رَبُّكُمْ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولِي وَ عَلِيُّ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ أَوْصِيَائُهُ مِنْ بَعْدِهِ وَ لَاهُ أَمْرِي وَ خَزَانُ عِلْمِي، وَ أَنَّ الْمَهْدِيَّ أَنْتَصِرَ بِهِ لِدِينِي، وَ أُظْهِرُ بِهِ دَوْلَتِي، وَ أَنْتَقِمُ بِهِ مِنْ أَعْدَائِي، وَ أُعْبَدُ بِهِ طَوْعًا وَ كَرْهًا.» قَالُوا: أَقْرَبْنَا وَ شَهِدْنَا يَا رَبِّ. وَ لَمْ يَجِدْ آدَمَ وَ لَمْ يُقِرَّهُ، فَتَبَتَّتِ الْعِزْمَةُ هَؤُلَاءِ الْخَمْسَةِ فِي الْمَهْدِيِّ؛ وَ لَمْ يَكُنْ لآدَمَ عِزْمٌ عَلَى الْإِقْرَارِ بِهِ، وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: «وَ لَقَدْ عٰهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ نَسِيٍّ وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عِزْمًا»...^٢

دوم. الكليني: جابر الجعفي، عن أبي جعفر عليه السلام في قول الله عزَّ و جلَّ: «وَ لَقَدْ عٰهَدْنَا إِلَىٰ

آدَمَ...» قال:

عٰهَدْنَا إِلَيْهِ فِي مُحَمَّدٍ وَ الْأَمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ، فَتَرَكَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ عِزْمٌ أَنَّهُمْ هَكَذَا؛ وَ إِنَّمَا سُمِّيَ أَوْلِي الْعِزْمِ أَوْلِي الْعِزْمِ لِأَنَّهُ عٰهَدَ إِلَيْهِمْ فِي مُحَمَّدٍ وَ الْأَوْصِيَاءِ مِنْ بَعْدِهِ وَ الْمَهْدِيِّ وَ سَيْرِيَّةِ، وَ أَجَمَعَ عِزْمُهُمْ عَلَىٰ أَنَّ ذَلِكَ كَذَلِكَ وَ الْإِقْرَارِ بِهِ.^٣

آيهى يازدهم

لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَ يُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ.^٤

١. احقاف (٤٦) / ٣٥.

٢. بصائر الدّرجات / ٧٠؛ كافي / ٢ / ٨؛ تأويل الآيات / ٣١٣.

٣. كافي / ١ / ٤١٦؛ تفسير / ٢ / ٦١؛ علل الشرايع / ١ / ١٤٩.

٤. انفال (٨) / ٨.

يكم. العياشي: جابر الجعفي، قال: قال أبو جعفر عليه السلام:
 ... وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿لِسِحِّقِ الْحَقِّ﴾، فَإِنَّهُ يَعْنِي: لِيُحِقَّ حَقَّ آلِ مُحَمَّدٍ حِينَ يَقُومُ
 الْقَائِمُ عليه السلام؛ وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿وَيُبْطِلُ الْبَاطِلَ﴾، يَعْنِي: الْقَائِمُ، فَإِذَا قَامَ يُبْطِلُ بَاطِلَ
 بَنِي أُمَيَّةٍ...^١

آيات دوازدهم و سیزدهم

... وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ...^٢

يكم. الخزاز القمي: إسماعيل بن عبدالله، عن الحسين بن علي عليه السلام قال:

لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ
 بِبَعْضٍ﴾، سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم عَنْ تَأْوِيلِهَا فَقَالَ: وَاللَّهِ مَا عَنَىٰ غَيْرَكُمْ، وَ
 أَنْتُمْ أَوْلُوا الْأَرْحَامِ، فَإِذَا مِتُّ فَأَبُوكَ عَلِيٌّ أَوْلَىٰ بِي وَبِمَكَانِي، فَإِذَا مَضَىٰ
 أَبُوكَ... فَإِذَا مَضَىٰ الْحَسَنُ وَقَعَتِ الْغَيْبَةُ فِي النَّاسِ مِنْ وُلْدِكَ، فَهَذِهِ الْأُمَّةُ
 التَّسَعَةُ مِنْ صُلْبِكَ أَعْطَاهُمُ اللَّهُ عِلْمِي وَفَهْمِي، طِينَتُهُمْ مِنْ طِينَتِي...^٣

پوشگاه آیة چهاردهم ترجمه

وَأَذَانُ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ... وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ أَلِيمٍ.^٤

يكم. العياشي: جابر الجعفي، عن أبي جعفر عليه السلام في قَوْلِ اللَّهِ: ﴿وَأَذَانُ مِنْ...﴾ قَالَ:
 خُرُوجِ الْقَائِمِ وَأَذَانُ دَعْوَتِهِ إِلَى نَفْسِهِ^٥

٢. انفال (٨) / ٧٥: احزاب (٣٣) / ٦.

١. تفسير ٢ / ٥٥: اثبات الهداه ٧ / ٩٨.

٣. كفاية الاثر / ١٧٥: التبيمة و الدررة التميته / ٧٣.

٥. تفسير عياشي ٢ / ٨٢: اثبات الهداه ٧ / ٩٩.

٤. توبه (٩) / ٣.

آیات بانزدهم تا هفدهم

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُحْيِي نُورَهُ وَ لَوْ كَرِهَ
الْكَافِرُونَ.^١

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ.^٢
فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَ التَّوْرِ الَّذِي أَنْزَلْنَا...^٣

روایات

یکم. الكليني: محمد بن الفضيل، عن الكاظم عليه السلام قال: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا... قَالَ:

يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا وَ لِيَايَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بِأَفْوَاهِهِمْ. قُلْتُ: وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ؛
قَالَ: وَ اللَّهُ مُتِمُّ الْإِمَامَةِ لِقَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ «الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَ التَّوْرِ
الَّذِي أَنْزَلْنَا» فَالتَّوْرُ هُوَ الْإِمَامُ... يَقُولُ اللَّهُ «وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ»؛ وَ لِيَايَةَ
الْقَائِمِ عليه السلام، «وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»، بِوَلَايَةِ عَلِيِّ عليه السلام.^٤

دوم. الطبرسي: عَلَقَمَةُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَضْرَمِيُّ، عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: حَجَّ رَسُولُ
اللَّهِ صلى الله عليه وآله... فَرحل النبي فَمَا بَلَغَ غَدِيرَ خُمٍّ... حَمَدَ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ:

مَعَاشِرَ النَّاسِ، «آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَ التَّوْرِ الَّذِي... أَنْزَلَ مَعَهُ... مِنْ
قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وَجُوهًا فَتَرُدَّهَا عَلَيَّ أَدْبَارَهَا». ^٥ مَعَاشِرَ النَّاسِ، التَّوْرُ مِنَ اللَّهِ
عَزَّ وَجَلَّ فِي مَسْئَلِكِ، ثُمَّ فِي عَلِيٍّ، ثُمَّ فِي النَّسْلِ مِنْهُ إِلَى الْقَائِمِ الْمَهْدِيِّ، الَّذِي
يَأْخُذُ بِحَقِّ اللَّهِ وَ بِكُلِّ حَقٍّ هُوَ لَنَا... أَلَا إِنَّ خَاتِمَ الْأَيَّمَةِ مِنَّا الْقَائِمُ الْمَهْدِيُّ... وَ
لَا حَقَّ إِلَّا مَعَهُ، وَ لَا نُورَ إِلَّا عِنْدَهُ...^٦

١. توبه (٩) / ٣٢.

٢. صف (٦١) / ٨.

٣. تغابن (٦٤) / ٨.

٤. کافی ١ / ٤٣٢؛ الصراط المستقیم ٢ / ٧٤ فقط بخش اخیر حدیث.

٥. رسول اکرم، این سخن خویش را، از ترکیب آیهی مورد نظر با دو آیهی دیگر ساخته‌اند: اعراف (٧) /

١٥٧ و نساء (٤) / ٤٧.

٦. احتجاج ١ / ١٤٩ و ١٥٤ و ١٥٥؛ بحارالانوار ٣٧ / ٢١١ و ٢١٣ و ٢١٤.

آية هجدهم

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ...^١

روايات

يكم. ابو الفتح الكراچكي: عبدالله بن عباس، قال: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: معاشر الناس، من سرّه أن يتوّلى ولاية الله فليقتد بعلي بن أبي طالب بعدي و الأئمة من ذريتي، فإنهم خزان علمي، فقام جابر بن عبد الله الأنصاري فقال: يا رسول الله! وما عدّة الأئمة؟ فقال: يا جابر، سألتني رحمة الله عني الإسلام بأجمعه، عدّتهم عدّة الشهور، وهي «عند الله اثنا عشر، شهراً في كتاب الله يوم خلق السماوات والأرض...» فالأئمة يا جابر عدّتهم اثنا عشر، أوّلهم علي بن أبي طالب و آخرهم القائم المهدي ﷺ.^٢

دوم. الشيخ الطوسي: جابر الجعفي، قال: سألت أبا جعفر عليه السلام عن تأويل قول الله عزّ وجلّ «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ...» فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ قال: فَتَنَفَسَ سَيِّدِي الصُّعْدَاءُ ثُمَّ قَالَ:

يا جابر، أمّا السنّة فهي جدّي رسول الله ﷺ و شهورها اثنا عشر شهراً، فهو أمير المؤمنين إليّ و إلى أبي جعفر، و أئمة موسى، و أئمة علي، و أئمة محمد و أئمة علي و إلى أئمة الحسن، و إلى أئمة محمد الهادي المهدي، اثنا عشر إماماً، حجج الله في خلقه و أمناؤه على وجهه و علمه. و الأربعة الحرم الذين هم «الذين القيم»، أربعة منهم يخرجون باسم واحد: علي أمير المؤمنين، و أبي: علي بن الحسين، و علي بن موسى، و علي بن محمد ﷺ، فالأقارار هؤلاء هو الذين القيم. «فلا تظلموا فيهن أنفسكم» أي: قولوا بهم جميعاً تهتدوا.^٣

كيفية
نمبر ١٢

١. توبة (٩) / ٣٦.

٢. الاستينصار / ٢١ به نقل از ايضاح دفائن النواسب، نوشته ی ابوالحسن ابن شاذان القمي؛ بحار الانوار / ٣٦

٣. الغيبة / ١٤٩؛ المحجّبه / ٩٣.

آیهی نوزدهم

... حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَنَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِبِ بِالْأَمْسِ...^١

روایات

یکم. الطَّبْرَبِي (الصغير): مفضل بن عمر، عن أبي عبد الله عليه السلام قال:
... قَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ ﴿... حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ... أَنَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا...﴾ يَعْنِي: الْقَائِمُ بِالسَّيْفِ...^٢
دوم. الشيخ الصدوق: على بن إبراهيم بن مهزيار، عن حجة بن الحسن عليه السلام أَنَّهُ قَالَ:
... كَأَنِّي بِالْقَوْمِ قَدْ قَتَلُوا فِي دِيَارِهِمْ وَأَخَذَهُمْ أَمْرٌ رَبِّهِمْ لَيْلًا وَنَهَارًا... ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَنَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنِبِ بِالْأَمْسِ...﴾ فَقُلْتُ: سَيِّدِي يَا بَنَ رَسُولِ اللَّهِ، مَا الْأَمْرُ؟ قَالَ: «نَحْنُ أَمْرُ اللَّهِ وَجُنُودُهُ...»^٣

آیات بیستم تا بیست و پنجم

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ؟^٤

روایات

یکم. الشيخ الصدوق: عبدالرحمان بن سلیط، قال: قال الحسين بن علی عليه السلام:
مِنَا اثْنَا عَشَرَ مَهْدِيًّا، أَوْ هُمْ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، وَ أَخْرَجَهُمُ التَّاسِعُ مِنْ وُلْدِي، وَ هُوَ الْإِمَامُ الْقَائِمُ بِالْحَقِّ... لَهُ غَيْبَةٌ يَرْتَدُّ فِيهَا أَقْوَامٌ وَ يَثْبُتُ فِيهَا عَلَى الدِّينِ آخِرُونَ، فَيُؤْذَوْنَ وَ يُقَالُ لَهُمْ: ﴿... مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ أَمَا إِنَّ الصَّابِرَ فِي غَيْبَتِهِ عَلَى الْأَذَى وَ التَّكْذِيبِ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِ

۱. یونس (۱۰) / ۲۴. ۲. دلایل الامامه / ۴۶۸؛ برهان ۱ / ۵۲۵-۵۲۶.

۳. کمال الدین / ۴۶۹؛ بحار الانوار / ۵۲ / ۴۵-۴۶.

۴. یونس (۱۰) / ۴۸؛ انبیاء (۲۱) / ۳۸؛ نمل (۲۷) / ۷۱؛ سبأ (۳۴) / ۲۹؛ یس (۳۶) / ۴۸؛ ملک (۶۷) /

بِالسَّيْفِ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ^١.

آيهى بيست و ششم

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا^٢.

روايات

يكم. الكليني: أبو حمزه، عن أبي جعفر عليه السلام في قوله عزَّ وَجَلَّ ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ...﴾ قال:

إذا قام القائم عليه السلام ذهبت ذوئته الباطل^٣.

دوم. الطوسي: عن حكيمة بنت محمد بن علي الجواد عليه السلام، في حكاية ميلاد المهدي، ابن الحسن العسكري عليه السلام، شمائله، قالت:

على ذراع^٤ الأيمن مكتوب: ﴿جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾^٥.

آيهى بيست و هفتم

أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ^٦.

روايات

يكم. العياشي عبد الأعلى الجبلي، قال: قال أبو جعفر عليه السلام:

...هُوَ وَاللَّهُ الْمُضْطَرُّ فِي كِتَابِ اللَّهِ، وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ﴾^٧.

١. كمال الدين / ٣١٧؛ مقتضب الأثر / ٢٧. ٢. اسراء (١٧) / ٨١.

٣. کافی ٨ / ٢٨٧؛ صافي ١ / ٩٨٦.

٤. الذراع: هي من الإنسان، من المرفق إلى أطراف الأصابع... وقيل الساعد والذراع واحد. (الانصاح / ١)

٥. الغيبة / ٢٣٩؛ دلائل الإمامة / ٥٠٠.

٦. نمل (٢٧) / ٦٢.

٧. تفسير عياشي ٢ / ٦١؛ القمي، التفسير ٢ / ٢٠٥؛ النعماني، الغيبة / ١٨٢.

دوم. ابن ماهیار: محمد بن مسلم، عن أبي جعفر عليه السلام في قول الله عزَّ وَّجَلَّ ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ...﴾ قال:

هَذِهِ نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ عليه السلام، إِذَا خَرَجَ تَعَمَّمَّ وَ صَلَّى عِنْدَ الْمَقَامِ وَ تَضَرَّعَ إِلَى رَبِّهِ فَلَا تُرَدُّ لَهُ رَايَةٌ أَبَدًا.^١

سوم. القمي: صالح بن عقبة، عن أبي عبد الله عليه السلام في قوله عزَّ وَّجَلَّ: ﴿أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَا...﴾ قال:

نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ عليه السلام. هُوَ وَاللَّهُ الْمُضْطَرُّ، إِذَا صَلَّى فِي الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ وَ دَعَا اللَّهَ فَأَجَابَهُ وَ يَكْشِفُ السُّوءَ وَ يَجْعَلُهُ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ...^٢

آیهی بیست و هشتم

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ؟^٣

روایات

یکم. فضل بن شاذان: عمار بن یاسر، قال: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم ... فَقَالَ:

... إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَهْدَ إِلَيَّ أَنْ يُعْطِيَنِي إِثْنِي عَشَرَ خَلِيفَةً، مِنْهُمْ عَلِيٌّ وَ هُوَ أَوْلَهُمْ وَ سَيِّدُهُمْ. فَقُلْتُ: وَ مِنَ الْآخَرُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الثَّانِي مِنْهُمْ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَ الثَّلَاثُ مِنْهُمْ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَ ... ثُمَّ ... ثُمَّ أَبْنَةُ الْحَسَنِ، ثُمَّ ابْنَةُ الَّذِي يَغِيبُ عَنِ النَّاسِ غَيْبَةً طَوِيلَةً، وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ؟﴾ ثُمَّ يُخْرِجُ وَ يَمَلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَ عَدْلًا كَمَا مَلِئْتَ جَوْرًا وَ ظُلْمًا...^٤

دوم. الخزاز القمي: عمار بن یاسر، قال: ... أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وآله وسلم فَقُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ عَلِيًّا قَدْ جَاهَدَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ، فَقَالَ:

... أَلَا إِنَّهُ أَبُو سَبْطِي وَ الْأَيْمَّةُ، مِنْ صَلْبِهِ يُخْرِجُ اللَّهُ تَعَالَى الْأَيْمَةَ الرَّاشِدِينَ، وَ

١. تفسیر عیاشی، به نقل: تأویل الآيات / ٣٩٩؛ النعماني، الغيبة / ٣١٤ فقط عبارات نخست.

٢. تفسیر عیاشی / ٢ / ١٢٩؛ تأویل الآيات / ٣٩٩؛ اثبات الهداه / ٧ / ١٢٦، هر دو مدرک اخیر، به روایت ابراهیم بن عبد الحمید با تفاوت در عبارات. ٣. ملک (٦٧) / ٣٠.

٤. الغيبة، به نقل: گزیده‌ی کفایة المهتدی، / ٨٧ - ٨٨ و به نقل: کشف الحق (اربعین خاتون آبادی) / ١١١.

مِنْهُمْ مَهْدِيٌّ هَذِهِ الْأُمَّةَ. فَقُلْتُ: يَا أَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ هَذَا الْمَهْدِيُّ؟ قَالَ: يَا عَمَّارُ، إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَهْدَ إِلَيَّ أَنَّهُ يُخْرِجُ مِنْ صُلْبِ الْحُسَيْنِ تِسْعَةً، وَ التَّاسِعُ مِنْ وُلْدِهِ يَغِيبُ عَنْهُمْ، وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾. يَكُونُ لَهُ غَيْبَةٌ يَرْجِعُ عَنْهَا قَوْمٌ وَ يَثْبُتُ عَلَيْهَا آخَرُونَ. فَإِذَا كَانَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ يُخْرِجُ فَيَمْلَأُ الدُّنْيَا قِسْطًا وَ عَدْلًا. وَ يُقَاتِلُ عَلَى التَّأْوِيلِ كَمَا قَاتَلْتُ عَلَى التَّنْزِيلِ، وَ هُوَ سَمِّي وَ أَشْبَهَ النَّاسِ بِ...^١

سوم. الشيخ الصدوق: أبو بصير، عن أبي جعفر عليه السلام في قول الله عزَّ و جلَّ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾؟ فقال:

هَذِهِ نَزَلَتْ فِي الْقَائِمِ. يَقُولُ: إِنْ أَصْبَحَ إِمَامُكُمْ غَائِبًا عَنْكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيْنَ هُوَ، فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِإِمَامٍ ظَاهِرٍ يَأْتِيكُمْ بِأَخْبَارِ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ، وَ حَلَالِ اللَّهِ جَلَّ وَ عَزَّ وَ حَرَامِهِ؟ ثُمَّ قَالَ عليه السلام: وَ اللَّهُ مَا جَاءَ تَأْوِيلُ هَذِهِ الْآيَةِ، وَ لَا بَدَأَ أَنْ يَحْسِبَ تَأْوِيلَهَا.^٢

چهارم. ابن ماهيار: يحيى الحلبي، عن أبي عبد الله عليه السلام في قول الله عزَّ و جلَّ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾؟ قال:

إِذَا غَابَ إِمَامُكُمْ فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِإِمَامٍ جَدِيدٍ؟^٣

پنجم. الكليني: علي بن جعفر عليه السلام، عن أخيه موسى بن جعفر عليه السلام في قول الله عزَّ و جلَّ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾؟ قال:

إِذَا غَابَ عَنْكُمْ إِمَامُكُمْ فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِإِمَامٍ جَدِيدٍ؟^٤

شيخ صدوق همين روایت را از همين راوی، از همين امام، می آورد با اين تفاوت که امام کاظم عليه السلام، آن را به پدر گران قدرش امام صادق عليه السلام نسبت می دهد.^٥ با توجه به حديث مروی از يحيى الحلبي، بعيد نيست روايت كليني، همان خبر منقول

گيبه
نماره ١٢

١. كفاية الاثر / ١٢٠-١٢١؛ الصراط المستقيم ٢ / ١١٨ با تلخيص.
٢. كمال الدين / ٣٢٥-٣٢٦؛ الشيخ الطوسي، الغيبة / ١٥٨.
٣. تفسير، به نقل: تأويل الآيات / ٦٨٣؛ المحجَّه / ٢٣١.
٤. كافي / ١ / ٣٤٠؛ النعماني، الغيبة / ١٧٦.
٥. كمال الدين / ٣٥١؛ بحار الانوار / ٥١ / ٥٣.

صدوق باشد که در آن استماع امام هفتم از ششمین امام، از ذهن راویان رفته، یا از قلم کاتبان افتاده است.

ششم. الشيخ الطوسي: علي بن جعفر عليه السلام، عن أخيه موسى بن جعفر عليه السلام قال: قلت له: ما تأويل قول الله تعالى: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَن يَأْتِيَكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ﴾؟ فقال: إذا قَدَّمْتُمْ إمامكم فلم تَرَوْهُ فماذا تصنعون؟^۱

۳. تعیین مصداق

آیهی اول

أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ.^۲

روایات

یکم. الكليني: أبي بصير، عن أبي عبد الله عليه السلام قال: «قال أبي لجابر بن عبد الله الأنصاري: ... أخبرني عن اللوح الذي رأيته في يد أمي فاطمة عليها السلام ... فقال جابر: فأشهد بالله أنني هكذا رأيته في اللوح مكتوباً:

... وَأَكْمَلُ ذَلِكَ بِابْنِهِ مُحَمَّدٍ دَرَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ؛ عَلَيْهِ كَمَالُ مُوسَى وَبِهَاءُ عِيسَى وَصَبْرُ أَيُّوبَ. فَيَذَلُّ أَوْلِيَاءِي فِي زَمَانِهِ وَتُسْتَهَادَى رُؤُوسُهُمْ كَمَا تُسْتَهَادَى رُؤُوسُ التُّرِكِ وَالدَّيْلَمِ، فَيَقْتَلُونَ وَيُحَرِّقُونَ وَيَكُونُونَ خَائِفِينَ مَرَعُوبِينَ وَجَلِينَ، تُصَبِّغُ الْأَرْضُ بِدِمَائِهِمْ وَيَفْشُو الْوَيْلُ وَالرَّيْبَةُ فِي نِسَائِهِمْ. أُولَئِكَ أَوْلِيَاءِي حَقًّا؛ بِهِمْ أَدْفَعُ كُلَّ فِتْنَةٍ عَمِيَاءَ حِنْدِسَ، وَبِهِمْ أَكْشِفُ الزَّلَازِلَ وَ أَدْفَعُ الْآصَارَ وَالْأَغْلَالَ؛ ﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ﴾.^۳

آیهی دوم

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ

۱. الغيبة / ۱۶۰؛ كمال الدين، ص ۳۶۰؛ النعماني، الغيبة / ۱۷۶؛ بانك تفاوت لفظی.

۲. بقره (۲) / ۱۵۷.

۳. کافی / ۱ - ۵۲۷ - ۵۲۸؛ النعماني، الغيبة / ۶۲ - ۶۳؛ كمال الدين / ۱ - ۳۰۸ - ۳۱۰.

مَيِّ... فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ...^١

روايات

يكم. فضل بن شاذان: أبي بصير، عن أبي عبد الله الصادق عليه السلام قال:
إِنَّ أَصْحَابَ طَالُوتَ أَتَوْا بِالنَّهْرِ الَّذِي قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿إِنَّ اللهَ مُبْتَلِيكُمْ
بِنَهْرٍ﴾ وَإِنَّ أَصْحَابَ الْقَائِمِ عليه السلام يُبْتَلُونَ بِمِثْلِ ذَلِكَ.^٢

آيهى سوم

إِنَّ اللهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ * ذُرِّيَّةً
بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ.^٣

روايات

يكم. النعماني: جابر بن يزيد الجعفي، قال أبو جعفر الباقر عليه السلام:
... وَالْقَائِمُ يَوْمَئِذٍ بِمَكَّةَ، قَدْ أَسْنَدَ ظَهْرَهُ إِلَى الْبَيْتِ الْحَرَامِ مُسْتَجِيرًا بِهِ،
فَيُنَادِي: يَا أَيُّهَا النَّاسُ ... مَنْ حَاجَّني فِي النَّبِيِّينَ فَأَنَا أَوْلَى النَّاسِ بِالنَّبِيِّينَ.
أَلَيْسَ اللهُ يَقُولُ فِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ: ﴿إِنَّ اللهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا... وَاللهُ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ﴾؟ فَأَنَا بَيِّنَةٌ مِنْ آدَمَ وَذَخِيرَةٌ مِنْ نُوحٍ وَمُصْطَفَىٰ مِنْ إِبْرَاهِيمَ وَصَفْوَةٌ
مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ...^٤

آيهى چهارم

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا...^٥

روايات

يكم. العياشي: عبد الأعلى الجبلي، قال: قال أبو جعفر عليه السلام:

كيفية
شماره ١٢

١. بقره (٢) / ٢٤٩.
٢. الغيبة، به نقل شيخ طوسی، در الغيبة / ٤٧٢؛ النعماني، الغيبة / ٣١٦ مضمون آیه، با تعبیر «سَبَّطَلِيكُمْ».
٣. آل عمران (٣) / ٣٣ ر ٣٤.
٤. الغيبة / ٢٨١؛ الاختصاص / ٢٥٦-٢٥٧.
٥. آل عمران (٣) / ٦٧.

يَكُونُ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً فِي بَعْضِ هَذِهِ الشَّعَابِ ... وَ اللَّهُ لَكَأَيُّ أَنْظُرُ
إِلَيْهِ وَ قَدْ أَسْنَدَ ظَهْرَهُ إِلَى الْحَجَرِ، ثُمَّ يُنْشِدُ اللَّهُ حَقَّهُ، ثُمَّ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ ...
مَنْ يُحَاجِّي فِي إِبْرَاهِيمَ قَانَا ﴿أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ﴾ ...^١

آیهی پنجم

... يُدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ.^٢

روایات

یکم. العیاشی: ضریس بن عبدالملک، عن أبي جعفر عليه السلام قال:

إِنَّ الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ نَصَرُوا مُحَمَّدًا عليه السلام يَوْمَ بَدْرٍ فِي الْأَرْضِ مَا صَعِدُوا بَعْدُ،
وَ لَا يَصْعَدُونَ حَتَّى يَنْصُرُوا صَاحِبَ هَذَا الْأَمْرِ، وَ هُمْ خَمْسَةُ آلافٍ.^٣

آیهی ششم

وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ
الصُّدِّيقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا.^٤

روایات

یکم. فرات الکوفی: أصغ بن نباته، عن أمير المؤمنين عليه السلام قال:

إِنَّ أَفْضَلَ الْخَلْقِ يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرَّسُلَ، وَ إِنَّ أَفْضَلَ الرَّسُلِ مُحَمَّدٌ عليه السلام، ثُمَّ
إِنَّ أَفْضَلَ كُلِّ أُمَّةٍ بَعْدَ نَبِيِّهَا وَ صِيِّ نَبِيِّهَا... وَ إِنَّ أَفْضَلَ الْأَوْصِيَاءِ وَ صِيِّ
مُحَمَّدٍ عليه السلام، ثُمَّ إِنَّ أَفْضَلَ النَّاسِ بَعْدَ الْأَوْصِيَاءِ الشُّهَدَاءُ وَ إِنَّ أَفْضَلَ الشُّهَدَاءِ
حَمْرَةَ سَيِّدِ الشُّهَدَاءِ وَ جَعْفَرَ ذُو الْجَنَاحَيْنِ... وَ السَّبْطَانَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ
سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ... وَ الْمَهْدِيُّ عليه السلام يَجْعَلُهُ اللَّهُ مِنْ أَحَبِّ مَنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ،
ثُمَّ قَالَ: أَبْشُرُوا - ثَلَاثًا - ﴿وَ مَنْ يُطِعِ... أُولَئِكَ رَفِيقًا﴾.^٥

١. تفسیر عیاشی ٢ / ٦١؛ همین مضمون در ١ / ٨٤ از جابر جعفی؛ القمی، التفسیر ٢ / ٢٠٥ از ابو خالد کابلی؛ النعمانی، الغیبه ١٨٢ از اسماعیل بن جابر و ٢٨١ از جابر جعفی.
٢. آل عمران (٣) / ١٢٥.
٣. تفسیر عیاشی ١ / ٢٢٠؛ اثبات الهداه ٧ / ٩٦.
٤. نساء (٤) / ٦٩.
٥. التفسیر ١١٢ / کافی ١ / ٤٥٠ با اندک تفاوت.

آيات هفتم و هشتم

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ، قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً...^١
وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.^٢

روایات

یکم. القمّي: أبو الجارود، عن الباقر عليه السلام في قوله تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ...﴾ قال: سَيُرِيكُمْ فِي آخِرِ الزَّمَانِ آيَاتٍ مِنْهَا: دَابَّةٌ فِي الْأَرْضِ، وَالدَّجَالُ، وَنُزُولُ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ وَطُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا.^٣

آیه ی نهم

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ.^٤

روایات

یکم. الشيخ الصدوق: علی بن عاصم، عن محمد بن علی بن موسی، عن آبائه عليهم السلام، عن الحسين بن علی عليه السلام، قال: دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعِنْدَهُ أَبِي بَنُ كَعْبٍ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

... فَهُوَ إِمَامٌ نَقِيٌّ نَقِيٌّ بَارٌّ مَرْضِيٌّ هَادٍ مَهْدِيٌّ، أَوَّلُ الْعَدْلِ وَآخِرُهُ... طُوبَى لِمَنْ لَقِيَهُ وَطُوبَى لِمَنْ أَحَبَّهُ، وَطُوبَى لِمَنْ قَالَ بِهِ، يُنَجِّمُهُمُ اللَّهُ مِنَ الْهَلَكَةِ...^٥

دوم. الشيخ الصدوق: أبي بصير، قال: قال الصادق جعفر بن محمد عليه السلام:

طُوبَى لِمَنْ تَمَسَّكَ بِأَمْرِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا فَلَمْ يَزِغْ قَلْبُهُ بَعْدَ الْهِدَايَةِ، فَقُلْتُ لَهُ: جُعِلْتُ فِدَاكَ وَمَا طُوبَى؟ قَالَ: شَجَرَةٌ فِي الْجَنَّةِ أَصْلُهَا فِي دَارِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليه السلام وَلَيْسَ مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَفِي دَارِهِ عُصْنٌ مِنْ أَغْصَانِهَا وَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: ﴿طُوبَى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ﴾.^٦

١. انعام (٦) / ٣٧. ٢. نمل (٢٧) / ٩٣.

٣. تفسير قمي ١ / ١٩٨؛ صافي ١ / ٥١٥ و نوادر الاخبار / ٢٦٠.

٤. رعد (١٣) / ٢٩.

٥. كمال الدين / ٢٦٧-٢٦٨؛ عيون اخبار الرضا عليه السلام / ١ / ٦٤-٦٥؛ إعلام الزمّاني / ٣٨١.

٦. كمال الدين / ٣٥٨؛ معاني الاخبار / ١١٢؛ كنز الدقائق / ٦ / ٤٥١.

کتابخانه

شماره ١٢

سوم. الشيخ الصدوق: يونس بن عبد الرحمن، قال: دَخَلْتُ عَلَى مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ عليه السلام ... ثُمَّ قَالَ:

طوبى لِشَيْعَتِنَا، الْمُتَمَسِّكِينَ بِحَبْلِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا، الثَّابِتِينَ عَلَى مُوَالَاتِنَا وَ
الْبِرَاءَةِ مِنْ أَعْدَائِنَا، أَوْلِيكَ مِنَّا وَ تَحْنُ مِنْهُمْ، قَدْ رَضُوا بِنَا أَيْمَةً وَ رَضِينَا بِهِمْ
شَيْعَةً. فَطُوبَى لَهُمْ، ثُمَّ طُوبَى لَهُمْ، وَ هُمْ وَ اللَّهُ مَعَنَا فِي دَرَجَاتِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ.^١

آیهی دهم

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَ أَسْبَغَ عَلَيْكُمْ
نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً...؟!^٢

روایات

یکم. الشيخ الصدوق: محمد بن زیاد الأزدي، قال: سألت سيدي موسى بن جعفر عليه السلام
عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: ﴿وَ أَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً﴾ فَقَالَ:

النِّعْمَةُ الظَّاهِرَةُ: الْإِمَامُ الظَّاهِرُ، وَ الْبَاطِنَةُ: الْإِمَامُ الْغَائِبُ. فَقُلْتُ لَهُ: وَ يَكُونُ
فِي الْأَيْمَةِ مَنْ يَغِيبُ؟ قَالَ: نَعَمْ، يَغِيبُ عَنْ أَبْصَارِ النَّاسِ شَخْصُهُ وَ لَا يَغِيبُ
عَنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ ذِكْرُهُ، وَ هُوَ الثَّانِي عَشَرَ مِنَّا، يُسَمَّلُ اللَّهُ لَهُ كُلَّ عَسِيرٍ، وَ
يُذَلُّ لَهُ كُلُّ صَعْبٍ، وَ يُظْهِرُ لَهُ كُنُوزَ الْأَرْضِ، وَ يُقَرِّبُ لَهُ كُلَّ بَعِيدٍ، وَ يُبِيرُ
بِهِ كُلَّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ، وَ يُهْلِكُ عَلَى يَدِهِ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ. ذَلِكَ ابْنُ سَيِّدَةِ
الْإِمَاءِ، الَّذِي تَخْفَى عَلَى النَّاسِ وَ لَادَتْهُ وَ لَا يَحِلُّ لَهُمْ تَسْمِيَتُهُ^٣ حَتَّى يُظْهِرَهُ
اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَيَمْلَأَ الْأَرْضَ قِسْطاً وَ عَدْلًا، كَمَا مِلَأَتْ جُوراً وَ ظُلْمًا.^٤

١. کمال الدین / ٣٦١؛ کفایة الأثر / ٢٦٥-٢٦٦؛ نوادر الأخبار / ٢٥٠.

٢. لقمان (٣١) / ٢٠.

٣. چند روایت، با چنین معنا و مضمون، در آثار امامیه آمده که از نام بردن مهدی نهی می‌کند؛ در حالی که احادیث دیگر، اسم ایشان را، به روشنی می‌برد. نگارنده، در مسیر تفقه این اخبار و جمع میان آن‌ها، گام‌هایی پیموده و رهاوردی فراهم ساخته بود که به جهت اختصاص بحث به مکتب تشیع و رعایت اختصار، از درج آن چشم پوشید. برای تحقیق بیشتر، ر. ک: وسایل الشیعه / ١٦ / ٢٣٧ تا ٢٤٧؛ جامع احادیث الشیعه / ١٤ / ٥٥٩ تا ٥٧٢.

٤. کمال الدین / ٣٦٨-٣٦٩؛ کفایة الأثر / ٢٦٦-٢٦٧.

آیات اول تا سوم

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ
 الصَّابِرِينَ؟^۱
 أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ...؟^۲
 أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ؟^۳

روایات

یکم. الحمیری: أحمد بن محمد بن محمد بن ابی نصر، عن ابی الحسن الرضا علیه السلام قال: کان جعفر بن محمد علیه السلام یقول:

وَ اللَّهُ لَا یُکُونُ الَّذِی مَدُّونَ إِلَیْهِ أَعْنَاقَکُمْ حَتَّى تُمَيِّزُونَ وَ تُمَحْصُونَ ... ثُمَّ تَلَا
 هَذِهِ الْآیَةَ: «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ...؟»^۴

شیخ مفید^۵ و شیخ طوسی^۶ نیز، همین مضمون روایی را، از همین راوی آورده اند؛ با این تفاوت که در نقل «ارشاد»، آیه ی سوره ی عنکبوت، و در نقل «غیبت» آیه ی سوره ی توبه روایت شده است.

آیات چهارم تا هفتم

... فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ * فَأَحْبِبْنَاكَ وَالَّذِينَ مَعَهُ...^۷
 ... فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ.^۸
 ... قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ * ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا
 كَذَلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنَجِّ الْمُؤْمِنِينَ.^۹
 يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ... وَازْتَفِعُوا بِإِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ.^{۱۰}

۲. توبه (۹) / ۱۶.

۴. قُرب الاسناد / ۳۶۹.

۶. الغیبه / ۳۳۶-۳۳۷.

۸. یونس (۱۰) / ۲۰.

۱۰. هود (۱۱) / ۹۳.

۱. آل عمران (۳) / ۱۴۲.

۳. عنکبوت (۲۹) / ۲.

۵. ارشاد ۲ / ۳۷۵.

۷. اعراف (۷) / ۷۱-۷۲.

۹. همان / ۱۰۲-۱۰۳.

یکم. الشیخ الصدوق: أحمد بن محمد بن أبي نصر قال: قال أبو الحسن الرضا عليه السلام:
 ما أحسن الصبرَ و انتظارَ الفرجِ، أما سمعتَ قولَ الله عزَّ و جلَّ ﴿... و
 اذْتَبِعُوا إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ﴾، ﴿فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ﴾؟ فَعَلَيْكُمْ
 بِالصَّبْرِ...^۱

دوم. العیاشی: محمد بن الفضیل، عن أبي الحسن الرضا عليه السلام قال: سألته عن شيء في
 انتظارِ الفرجِ، فقال:

أَوْ لَيْسَ تَعْلَمُ أَنَّ انْتِظَارَ الْفَرْجِ مِنَ الْفَرْجِ؟ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: ﴿فَانْتَظِرُوا إِنِّي
 مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ﴾.^۲ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى يَقُولُ: ﴿وَأَرْتَبُوا
 إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ﴾»^۳.

آیهی هشتم

... وَ الَّذِينَ يَكْزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ
 بِعَذَابٍ أَلِيمٍ^۴.

یکم. العیاشی: معاذ بن كثير، قال: سمعتُ أبا عبد الله عليه السلام قال:

... فَإِذَا قَامَ قَائِمُنَا حَرَّمَ عَلَيَّ كُلَّ ذِي كَنْزٍ كَنْزُهُ، حَتَّى يَأْتِيَهُ بِهِ فَيَسْتَعِينَ بِهِ عَلَيَّ
 عَدُوَّهُ. وَ هُوَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: ﴿... وَ الَّذِينَ يَكْزُونَ الذَّهَبَ وَ ...
 فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾»^۵.

آیهی نهم

... وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ.^۶

۱. کمال الدین / ۶۴۵؛ تفسیر عیاشی ۲ / ۲۳ به اختصار.

۲. تفسیر عیاشی ۲ / ۱۴۶؛ کمال الدین / ۶۴۵ با کمی تفاوت در الفاظ.

۳. تفسیر عیاشی ۲ / ۱۶۸؛ کنز الدقائق ۶ / ۲۳۲.

۴. توبه (۹) / ۳۴.

۵. تفسیر عیاشی ۲ / ۹۳؛ کافی ۴ / ۶۱؛ صافی ۱ / ۶۹۹.

۶. شعراء (۲۶) / ۲۲۷.

روایات

یکم. الشیخ الصدوق: هشام بن سالم، عن الصادق، عن أبیه، عن جدّه علیه السلام قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله:

«الْقَائِمُ مِنْ وُلْدِي... إِلَى اللَّهِ أَشْكُو الْمُكَذِّبِينَ لِي فِي أَمْرِهِ، وَالْجَاهِدِينَ لِقَوْلِي فِي شَأْنِهِ، وَالْمُضِلِّينَ لِأُمَّتِي عَنْ طَرِيقَتِهِ، ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾»^۱.

دوم. الشیخ الصدوق: الحسین بن خالد، عن الرضا، عن أبیه، عن آباءه علیهم السلام قال: قال رسول الله صلی الله علیه و آله:

... مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ تِسْعَةَ أُمَّةٍ، تَأْسِعُهُمُ الْقَائِمُ مِنْ وُلْدِي، إِلَى اللَّهِ أَشْكُوا الْمُنْكَرِينَ لِفَضْلِهِمْ وَالْمُضْيِعِينَ لِحُرْمَتِهِمْ بَعْدِي، وَكَفَى بِاللهِ وَلِيًّا وَنَاصِرًا لِعِبْرَتِي وَ أُمَّةً أُمَّتِي، وَ مُنْتَقِمًا مِنَ الْجَاهِدِينَ لِحَقِّهِمْ، ﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾»^۲.

مؤخره^۳

جدول و نمایه‌ی آیات مفسره در سه مقاله

در مقالات حاضر، هرگز ادعا نشده که آیات گردآورده، محصول جست‌وجوی تام و تمام، در همه‌ی منابع و مصادر اهل سنت و امامیه است؛ بلکه نگارنده بر آن بوده تا بدون تکیه بر مکتوبات واسطه، آنچه خودش، در حدّ مقدور خویش، در متون قابل وصول این موضوع، به طور مستقیم یافته، بررسی و مطالعه کند و برگزیده‌ی آنها از جهت وضوح، ارتباط و استناد را دسته‌بندی و مطابقت نماید. با این امید که خواننده‌ی پژوهنده، از همین مجموعه‌ی گسترده، به نتیجه‌ی پسندیده دست یابد.

کفیه

شماره ۱۲

۱. کمال‌الدین / ۴۱۱؛ اعلام‌الوری / ۳۹۹-۴۰۰؛ نوادر الاخبار / ۲۲۳.

۲. کمال‌الدین / ۲۶۰-۲۶۱؛ المحجّه / ۱۶۲-۱۶۳.

۳. این بخش، گاهی تحلیلی است به سه مقاله از نویسنده، که در شماره‌های ۱۰ تا ۱۲ سفینه درج شده است. برای سهولت مراجعه، این سه مقاله را مقاله‌ی اوّل تا سوم نامیدیم.

اما قسمت «مؤخره»، از آن رو فراهم شده است، تا چند گزارش گویای آماری، از مندرجات این مقالات، در اختیار شما قرار دهد. بررسی این ارقام، نکات ویژه و جهات تازه‌ای را در قیاس میان دو مکتب مورد پژوهش، آشکار می‌سازد. علاوه بر این، برخی از جداول قسمت حاضر، مراجعه به آیه یا مطلب مورد علاقه‌ی خواننده را نیز ساده و آسان می‌گرداند.

در این مقالات، روی هم، (۱۰۰) مورد از قرآن که به طور دقیق، (۱۱۵) آیه بوده و در ارتباط با «مهدویت» تفسیر گشته، در برابر دیدگان پژوهشگران قرار گرفته است. موارد یادشده‌ی فوق، در جدولی که هم‌اکنون خواهید دید، میان عناوین پنج‌گانه‌ی این مقالات، و چهاربخش هر عنوان، یعنی: «تفسیر ظاهر آیات»، «تأویل باطن آیات»، «تعیین مصداق آیات» و «تمثل و استشهاد به آیات»، پراکنده گشته و هر ستون، از نو، جمع زده شده، تا ابعادی دیگر از چگونگی میراث ارزشمند تفسیر بالمأثور را، نزد فریقین، خاصه در موضوع ظهور «مهدی»، نشان دهد:

جدول پراکندگی آماری موارد قرآنی

مقاله	عنوان	بخش یکم	بخش دوم	بخش سوم	بخش چهارم	مجموع
اول	آیات مشترک	۳	۶	۰	۰	۹
دوم	متبع (س)	۴	۰	۰	۰	۴
دوم	متبع (ش)	۹	۱۴	۹	۱	۳۳
سوم	مختص تستن	۰	۰	۰	۰	۰
سوم	مختص تشیع	۷	۲۸	۱۰	۹	۵۴
مجموع		۲۳	۴۸	۱۹	۱۰	۱۰۰

به دنبال هر یک از موارد قرآنی، اخبار و اقوال تفسیری که درباره‌ی آن آیه یا آیات، در متون حدیث، تفسیر، و عقاید آمده؛ گزینش، گردآوری و گروه‌بندی شده، از میان مصادر پرشمار آن‌ها، اغلب به نقلی دو یا سه مدرک که کهن‌تر بوده‌اند؛ اکتفا گردیده است.

همان‌گونه که در جدول صفحه‌ی آینده دیده می‌شود، مجموعه‌ی روایات و

نظرات آورده شده در این مقالات، نزدیک به (۲۴۰) مورد می باشد که قریب ۷۵٪ آن، یعنی (۱۸۰) مورد، احادیث مستند به ۱۰ تن از معصومان علیهم السلام است و بیش از (۶۰) نقل دیگر، سخن ۵ نفر از اصحاب نظیر: عبدالله بن عباس، گفتار ۴ تن از امام زادگان مانند: محمد بن حنفیه و شهید زید بن علی بن الحسین علیهما السلام، اقوال ۱۲ نفر از تابعان امثال: صعصعه بن صوحان، و سعید بن جبیر، نظرات ۶ تن از اتباع تابعان هم چون: محمد بن سائب کلبی، و مقاتل بن سلیمان ازدی، و ۴ نویسنده از قبیل: ابن ابی الحدید معتزلی، و ابن عربی طائی، می باشد که در نتیجه، با یک حدیث قدسی ربوبی، شمار صاحبان این تفاسیر اثری به (۴۲) می رسد.

مدارک و مصادر این روایات و نظرات، که به دقت دیده و با شماره‌ی جلد و صفحه، نشانی داده شده، نزدیک به (۵۰۰) مورد است که (۱۱۰) تای آن برگرفته از ۲۵ کتاب، نوشته‌ی بیش از ۲۰ دانشور فرزانه‌ی اهل سنت می باشد. قریب (۴۹۰) مدرک دیگر، از ۵۰ کتاب، نگاشته‌ی ۳۵ دانشمند فرهیخته‌ی امامیه به دست آمده است. جدول بندی بعدی، توزیع اقوال و احادیث را در بخش‌ها و فصول نشان می دهد:

جدول پراکندگی روایات و نظرات تفسیری

نام* بخش/فصل	۱/۱	۱/۲	۲/۱	۳/۱	۳/۲	۳/۳	۳/۴	۵/۱	۵/۲	۵/۳	۵/۴	جمع
رسول اکرم <small>صلی الله علیه و آله و سلم</small>	۴	۵	۱	۱	۵	۳	۰	۰	۵	۲	۲	۲۸
امیرمؤمنان <small>علیه السلام</small>	۳	۶	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۰	۱	۰	۱۵
امام باقر <small>علیه السلام</small>	۸	۵	۰	۲	۱۴	۵	۰	۳	۱۳	۴	۰	۵۴
امام صادق <small>علیه السلام</small>	۴	۴	۰	۷	۱۴	۷	۰	۷	۶	۲	۲	۵۳
بقیه‌ی معصومان <small>علیهم السلام</small>	۰	۵	۰	۴	۵	۱	۰	۰	۶	۲	۲	۲۶
اصحاب	۷	۳	۴	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵
امام زادگان	۲	۱	۲	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۷
تابعان	۱۰	۴	۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۴
اتباع	۳	۱	۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۱
مؤلفان	۰	۳	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴

مجموع هر ستون ۴۱ ۲۷ ۲۵ ۱۵ ۴۰ ۱۸ ۱ ۱۱ ۳۱ ۱۱ ۷ ۲۳۷

صاحب نظران از مطابقت و مقایسه میان ابعاد گوناگون ارقام یادشده در جدول فوق، به ویژه، پس از عنایت به محتوای هر مورد، و اخبار و اقوال تفسیری آن، نکات جالبی به دست خواهند آورد.

از آن جا که آیات مفسره، به تناسب تقسیمات این سه مقاله، میان بخش های عناوین پنج گانه، پراکنده شده اند؛ برای خواننده ی پژوهنده به آسانی روشن و آشکار نمی گردد که از کدام سوره ها و از هر سوره، کدام آیه ها، مورد تفسیر قرار گرفته اند. هم چنین اگر چند صباحی پس از مطالعه ی این مقالات، وی بخواهد به یکی از آن آیات و مطالب ذیل آن مراجعه نماید، به دشواری خواهد افتاد. از این رو، جدول دیگری از تمامی آن موارد صدگانه فراهم گردید که به ترتیب نظم تدوینی قرآن کریم، قسمتی از متن هر آیه را به همراه نام سوره، شماره ی آیه و نیز شماره ی نشریه و شماره ی صفحه ی مربوط، به معرض دید علاقه مندان می گذارد.

جدول ترتیب آیات مفسره بنا بر نظم تدوینی

سوره	آیه	متن آیه	مقاله ش	ص
بقره	۲-۳	ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۳﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ...	۲	۱۱
بقره	۶۰	... فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ عِثَابًا...	۳	۱۲
بقره	۱۱۴	... لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ...	۲	۱۱
بقره	۱۲۴	وَ إِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ...	۲	۱۱
بقره	۱۴۸ أَيْنَمَا تَكُونُوا يُتَابِعْكُمْ إِلَهُكُمْ جَمِيعًا...	۲	۱۱
بقره	۱۵۵	وَ لَتَبْلُوَنَكُمْ فِيهِ مِنَ الْخَوْفِ وَ الْجُوعِ وَ... بَشِّرِ الصَّابِرِينَ	۲	۱۱
بقره	۱۵۷	أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَ رَحْمَةٌ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ	۳	۱۲
بقره	۲۴۹	فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ...	۳	۱۲
آل عمران	۳۳-۳۴	إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِيمَ... ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِن بَعْضٍ...	۳	۱۲
آل عمران	۴۶	وَ يُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَ كَهْلًا وَ مِنَ الصَّالِحِينَ	۲	۱۱
آل عمران	۶۷	إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا...	۳	۱۲

جدول ترتيب آيات مفسره بنا بر نظم تدويني

سوره	آيه	متن آيه	مقاله ش	ص
آل عمران	۸۳	... وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا...	۲	۱۱
آل عمران	۹۷	فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا...	۳	۱۲
آل عمران	۱۲۵	بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا... يُجِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ	۳	۱۲
آل عمران	۱۴۲	أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَ لَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَ...	۳	۱۲
آل عمران	۲۰۰	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَ صَابِرُوا وَ رَابِطُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ	۲	۱۱
نساء	۵۹	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ...	۲	۱۱
نساء	۶۹	... فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ... وَ حَسَنَ أَوْلِيَّكَ وَ رَافِقًا	۳	۱۲
نساء	۷۷	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ... قَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا...	۳	۱۲
نساء	۱۵۹	وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ...	۱	۱۰
مائده	۳	... الْيَوْمَ يَبْسُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَ اخْشَوْنَ...	۳	۱۲
مائده	۱۲	وَ لَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ بَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا...	۳	۱۲
مائده	۴۱	... هُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ	۲	۱۱
مائده	۵۴	... فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ... يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...	۲	۱۱
انعام	۳۷	وَ قَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ، قُلْ إِنْ اللَّهُ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً...	۳	۱۲
انعام	۴۴	فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ... أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ	۳	۱۲
انعام	۸۹	... فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُوًّا بِهَا بِكَافِرِينَ	۲	۱۱
انعام	۱۵۸	... يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا... قُلْ انتظروا إِنَّا مُنتظرونَ	۱	۱۰
اعراف	۷۱-۷۲	... فَانظُرُوا إِلَىٰ مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ * فَأَخْبَيْنَاهُ وَ الَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا...	۳	۱۲
اعراف	۱۲۸	قَالَ مُوسَىٰ... إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ	۳	۱۲
اعراف	۱۵۷	الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ...	۳	۱۲
اعراف	۱۷۲	وَ إِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ... وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ...	۳	۱۲
اعراف	۱۸۷	يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ... قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي... لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً...	۲	۱۱
انفال	۸	لِيُحِقَّ الْحَقُّ وَ يُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ	۳	۱۲
انفال	۳۹	وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَ يَكُونَ الَّذِينَ كَلَّمُوا لِلَّهِ...	۲	۱۱

جدول ترتیب آیات مفسره بنا بر نظم تدوینی

سوره	آیه	متن آیه	مقاله	ش	ص
انفال	۷۵	... وَ أُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ...	۳	۱۲	۴۶
توبه	۳	وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ...	۳	۱۲	۴۶
توبه	۱۶	أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَ لَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ...	۳	۱۲	۵۸
توبه	۳۲	يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ يَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُجِزَّ نُورُهُ...	۳	۱۲	۴۷
توبه	۳۳	هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...	۱	۱۰	۱۱۲
توبه	۳۴	... وَ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ...	۳	۱۲	۵۹
توبه	۳۶	إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ... ذَلِكَ الدِّينُ الْقَدِيمُ...	۳	۱۲	۴۸
توبه	۳۶	... وَ قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً...	۲	۱۱	۵۹
يونس	۲۰	وَ يَقُولُونَ لَوْ لَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا...	۳	۱۲	۵۹
يونس	۲۴	حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَ أَزْيَّتْ... أَنَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا...	۳	۱۲	۴۹
يونس	۴۸	وَ يَقُولُونَ سَتَىٰ هَذَا الْوَعْدِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۳	۱۲	۴۹
يونس	۶۲	أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ	۲	۱۱	۶۹
يونس	۶۴	لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ فِي الْآخِرَةِ... ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ	۳	۱۲	۳۸
يونس	۱۰۲-۱۰۳	... قُلْ فَانْتَظِرُوا إِلَيَّ مِنْ الْمُنتَظِرِينَ * ثُمَّ تَنْجِي رَسُولَنَا وَ الَّذِينَ آمَنُوا...	۳	۱۲	۵۹
هود	۸	وَ لَكِنَّا أَخْرَجْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ...	۲	۱۱	۶۰
هود	۸۰	قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ	۲	۱۱	۶۱
هود	۸۶	بَيِّنَةٌ مِنَ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ...	۲	۱۱	۶۹
هود	۹۳	وَ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَاتِبِكُمْ... وَ اذْقِبُوا إِلَيَّ مِنْكُمْ رَقِيبٌ	۳	۱۲	۵۹
يوسف	۱۱۰	حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ... جَاءَهُمْ نَصْرُنَا فَنُجِّيَ مَنْ نَشَاءُ...	۲	۱۱	۷۳
رعد	۲۹	الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَ حُسْنُ مَا بَ	۳	۱۲	۵۶
ابراهيم	۵	وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ... وَ ذَكَرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ...	۲	۱۱	۵۱
ججر	۳۷-۳۸	قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ * إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ	۲	۱۱	۵۲
اسراء	۳۳	وَ مَنْ قَبِيلٌ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا... إِنَّهُ كَانَ مَنصُورًا	۲	۱۱	۷۰
اسراء	۸۱	وَ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا	۳	۱۲	۵۰

جدول ترتيب آيات مفسره بنا بر نظم تدويني

سوره	آيه	متن آيه	مقاله	ش	ص
طه	۱۱۵	وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ قَتْسِي وَ لَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا	۳	۱۲	۴۵
طه	۱۳۵	قُلْ كُلُّ مُرْتَبَضٍ فَتَرَبَّصُوا فَمَسْتَعْلَمُونَ مِنْ أَصْحَابِ الصَّرَاطِ السَّوِيِّ...	۳	۱۲	۳۹
انبیاء	۳۸	وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۳	۱۲	۴۹
انبیاء	۱۰۵	وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ	۱	۱۰	۱۱۰
حج	۴۱	الَّذِينَ إِنْ مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ... وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ	۲	۱۱	۷۱
نور	۵۵	وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ...	۲	۱۱	۵۳
شعراء	۴	إِنْ نَشَاءُ نُنزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْيُنُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ	۱	۱۰	۱۱۴
شعراء	۲۰۷-۲۰۵	أَفَرَأَيْتَ إِنْ... * جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ * مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ	۳	۱۲	۳۹
شعراء	۲۲۷	... وَ سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ	۳	۱۲	۶۰
نمل	۶۲	أَمْ نَجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَا وَ يَكْشِفُ السُّوءَ وَ يَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ...	۳	۱۲	۵۰
نمل	۷۱	وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۳	۱۲	۴۹
نمل	۹۳	وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سِيرِكُمْ آيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَا وَ مَا رُبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ	۳	۱۲	۵۶
قصص	۵	وَ تُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَىٰ الَّذِينَ اسْتَضَعُّوا فِي الْأَرْضِ وَ نَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَ...	۱	۱۰	۱۱۶
قصص	۸۳ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ	۳	۱۲	۳۷
عنكبوت	۲	أَحْسِبُ النَّاسَ أَنْ يُلْزِكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لَا يُعْتَدُونَ	۳	۱۲	۵۸
لقمان	۲۰	أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ... أَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَةً ظَاهِرَةً وَ بَاطِنَةً...	۳	۱۲	۵۷
سجده	۳۰-۲۸	وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْفَتْحُ... * قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ... * فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَ انْتَهَزُوا...	۲	۱۱	۶۱
احزاب	۶	... وَ أُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ...	۳	۱۲	۴۶
سبا	۲۹	وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۳	۱۲	۴۹
سبا	۵۱	وَ لَوْ تَرَىٰ إِذِ فَرَعُوا فَلَافُوتَ وَ أَخَذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ	۱	۱۰	۱۱۸
يس	۴۸	وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۳	۱۲	۴۹
ص	۸۱-۸۰	قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ * إِلَىٰ يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ	۲	۱۱	۵۲
ص	۸۸	وَ تَلَقَّمُوا نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ	۲	۱۱	۶۲
زمر	۶۹	وَ أَسْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَ وُضِعَ الْكِتَابُ وَ...	۲	۱۱	۶۲

جدول ترتیب آیات مفسره بنا بر نظم تدوینی

سوره	آیه	متن آیه	مقاله	ش	ص
زخرف	۲۸	وَ جَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ	۲	۱۱	۶۳
زخرف	۶۱	وَ إِنَّهُ لَعَلِمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمُوتُنَّ فِيهَا...	۲	۱۱	۴۷
زخرف	۶۶	هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لَا يَشْعُرُونَ	۲	۱۱	۶۴
جاثیه	۱۴	قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا...	۲	۱۱	۵۲
أحقاف	۳۵	فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعُرْمِ مِنَ الرُّسُلِ...	۳	۱۲	۴۵
فتح	۲۵	لَوْ تَرَىٰ أُولَٰئِكَ لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا	۲	۱۱	۷۲
فتح	۲۸	هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...	۱	۱۰	۱۱۲
حدید	۱۷	اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا...	۲	۱۱	۶۴
مجادله	۲۲	أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَ... أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ	۲	۱۱	۷۳
صَف	۸	يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَ اللَّهُ مُبِينٌ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ	۳	۱۲	۴۷
صَف	۹	هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...	۱	۱۰	۱۱۲
تغابن	۸	فَاصْبِرْ بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ التَّوْرِ الَّذِي أَنْزَلْنَا...	۳	۱۲	۴۷
ملک	۲۵	وَ يَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۳	۱۲	۴۹
ملک	۳۰	قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ	۳	۱۲	۵۱
مُدَّثِّر	۸-۱۰	فَإِذَا نُفِخَ فِي السُّفُوفِ * فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ * عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ	۳	۱۲	۴۰
تکویر	۱۵-۱۶	فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُفِ * الْجَوَارِ الْكُنُفِ	۲	۱۱	۶۵
عصر	۱-۳	وَ الْعَصْرِ * إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُفٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...	۳	۱۲	۴۱

امیدواریم که جدولها و نمایه‌های این مؤخره- که برای آمارگیری و ساماندهی آنها، زمان زیاد و حوصله‌ی بسیار به کار رفت- بتواند آثار و ثمرات سودمندی، برای اهل تحقیق به بار آورد.

منابع

۱- ابن‌ابی‌الحدید، عبدالحمید (۵۸۶-۶۵۶). شرح نهج‌البلاغه. تحقیق: لجنة احیاء الذخائر، ۵ ج.

بیروت: دارمکتبه‌الحیة، ۱۹۸۳ م.

٢. ابن أبي يعقوب، احمد (يعقوبى، قرن سوم). تاريخ يعقوبى. ترجمه: دكتور محمد ابراهيم آيتى، ج ٢. تهران: مركز انتشارات علمى و فرهنگى، ١٣٤٢ ش.
٣. ابن اثير، مجدالدين مبارک (٥٤٤-٦٠٦). النهاية فى غريب الحديث و الاثر. تصحيح: عبدالعزيز الطهطراى، ج ٤. مصر: مطبعة العثمانية، ١٣١١ ق.
٤. ابن حجر هيثمى، احمد بن محمد (٨٩٩-٩٧٤). الصواعق المحرقة. مقدّمه: سيد طيب جزائرى. نجف: مكتبة الهدى (افست از چاپ مصر: مطبعة الميمنية، ١٣١٢ ق)
٥. ابن حنبل، احمد بن محمد (١٦٤-٢٤١). المسند. مصر: مطبعة الميمنية، ١٣١٣ ق.
٦. ابن خلّكان، احمد بن محمد (٦٠٨-٦٨١). وفيات الاعيان. تحقيق: محمد محيى الدين عبد الحميد، ج ٦. قاهرة: مكتبة النهضة المصرية، ١٩٤٨ م.
٧. ابن ذرّيد، ابوبكر محمد بن الحسن (م ٣٢١ ق). جمهرة اللّغة. تحقيق: رمزي منير بعلبكي، ج ٣. بيروت: دارالعلم للملّيين، ١٩٨٧ م.
٨. ابن صباغ مالكي، نورالدين على بن محمد (٧٨٤-٨٥٥). الفصول المهمة فى معرفة احوال الأئمّة. بيروت: دارالاضواء، ١٤٠٩ ق.
٩. ابن طاووس، سيد رضى الدين على (٥٨٩-٦٦٤). الملاحم و الفتن. بيروت: الاعلمى، ١٤٠٨ ق.
١٠. ابن عبد البرّ قرطبي، يوسف بن عبدالله (٣٦٨-٤٦٣). الاستيعاب فى معرفة الاصحاب، ج ٤. افست از چاپ بيروت: دارالكتاب العربى، ١٣٥٩ ق.
١١. ابن فارس رازى، احمد (م ٣٩٥). مجمل اللّغة. تحقيق: زهير عبدالمحسن سلطان، ج ٢. بيروت: الرسالة، ١٤٠٦ ق.
١٢. ابن كثير دمشقى، ابوالفداء اسماعيل. النهاية فى الفتن و الملاحم. تحقيق: محمد احمد عبدالعزيز زيدان، ج ٢. بيروت: دارالجيل، ١٤٠٨ ق.
١٣. اردبيلى، محمد بن على (م ١١٠١). جامع الرواة، ج ٢. قم: مكتبة المرعى، ١٤٠٣ ق.
١٤. استرآبادى، سيد شرفالدين على (قرن ١٠). تأويل الآيات الظاهرة فى فضائل العترة الطاهرة. تحقيق: حسين استادولى. قم: مؤسّسة النشر الاسلامى، ١٤٠٩ ق.
١٥. امين عاملى، سيد محسن (م ١٣٧١). البرهان على وجود صاحب الزّمان. تهران: نينوى الحديثة.
١٦. بحراني، سيد هاشم (م ١١٠٧). البرهان فى تفسير القرآن. تصحيح: سيد محمود موسى

زرندي، ۵ ج. (همراه با مقدمه‌ی تفسیر مرآة الانوار، نوشته‌ی میرزا ابوالحسن عاملی) قم: دارالکتب العلمیة، ۱۳۹۴ ق.

۱۷. _____ حلیة الأبرار: تحقیق: غلامرضا بروجردی. قم: مؤسسه المعارف الإسلامیة، ۱۴۱۵ ق.

۱۸. _____ المصححة فی ما نزل فی القائم الحجة. تحقیق: سید محمد منیر میلانی. بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳.

۱۹. _____ الیتیمة و الدرّة الثمیة. تحقیق: فارس حسون کریم. بیروت: اعلمی، ۱۴۱۵ ق.

۲۰. بخاری، محمد بن اسماعیل (۱۹۴-۲۵۶). الصحیح، ۴ ج. بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۱ ق. (افست از چاپ استانبول: مطبعة العامرة)

۲۱. برقی،

۲۲. بروجردی، سید محمد حسین (م ۱۳۸۰). جامع احادیث الشیعة، ۲۶ ج. قم: مدینة العلم،

۱۳۹۹-۱۴۱۸ ق.

۲۳. تاجری نسب، غلامحسین. انتظار مهدی، بذر انقلاب جهانی. تهران: بدر، ۱۳۵۸ ش.

۲۴. _____ علوم قرآنی «اسباب نزول - ناسخ و منسوخ» (جزوه درسی). [تکثیر]: تهران،

دانشگاه آزاد اسلامی، واحد قلهک، دانشکده‌ی الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۷۰ ش.

۲۵. _____ مهدویت در قرآن و سنت، پایان‌نامه دکترای علوم قرآن و حدیث.

۲۶. ترمذی، محمد بن عیسی (۲۰۹-۲۷۹). الجامع الصحیح (السنن). تحقیق: احمد محمد شاکر

(ج ۱ و ۲)، محمد فؤاد عبدالباقی (ج ۳)، کمال یوسف الحوت (ج ۵)، ۵ ج. بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۸ ق.

۲۷. تستری، محمد تقی. قاموس الرجال. قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۰۷ ق به بعد.

۲۸. جوهری، اسماعیل بن حماد (م ۳۹۸). تاج اللّغة و صحاح العربیة (الصحاح). تحقیق: احمد

عبدالغفور عطّار، ۶ ج. بیروت: دارالعلم للملایین، ۱۴۰۴ ق.

۲۹. جوهری، احمد بن محمد بن عیاش (م ۴۰۱). مقتضب الاثر (چاپ شده همراه با الاستنصار

کراچی)، نجف: مطبعة العلویة، ۱۳۴۶ ق.

۳۰. جوینی شافعی، ابراهیم بن محمد (۶۴۴-۷۳۲). فرائد السمطین. تحقیق: محمد باقر

محمودی، ۲ ج. بیروت: محمودی، ۱۳۹۸ ق.

۳۱. حافظ شیرازی، شمس‌الدین (م ۷۹۱). دیوان. تصحیح: سید محمد رضا جلالی نائینی، نذیر

احمد. تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۲ ش.

٣٢. حرّانی، حسن بن علی (قرن ٤). تحف العقول عن آل الرسول. تحقیق: محمد حسین الأعلمی. بیروت: الاعلمی، ١٣٨٩ ق.

٣٣. حسکانی نیشابوری، عبیدالله بن عبدالله. (قرن ٥). شواهد التنزیل لقواعد التفضیل. تحقیق: محمد باقر محمودی، ٣ ج. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ١٤١١ ق.

٣٤. حرّ عاملی، محمد بن حسن (م ١١٠٤). اثبابة الهداة بالنصوص و المعجزات. تصحیح: سید هاشم رسولی، ترجمه: محمد نصرالهی، احمد جنتی، ٧ ج. تهران: دارالکتب الاسلامیة، ١٣٥٧ ش.

٣٥. _____ تفصیل وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة (وسائل الشیعة). تحقیق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث، ٣٠ ج. قم: آل البيت، ١٤٠٩ ق.

٣٦. حمیری، عبدالله بن جعفر (قرن ٣). قرب الاسناد. تحقیق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لاحیاء التراث. قم: آل البيت، ١٤١٣ ق.

٣٧. حویزی، عبد علی بن جمعة (قرن ١١). نورالثقلین. تصحیح: سید هاشم رسولی محلاتی، ٥ ج. قم: علمیه، ١٣٨٥ ق.

٣٨. خاتون آبادی، میر محمد صادق (م ١٢٧٢). کشف الحق (اربعین). تصحیح: داوود میرصابری. تهران: بنیاد بعثت، ١٣٤١ ش.

٣٩. خزّاز قمی، علی بن محمد (قرن ٤). کفایة الاثر. تحقیق: عبداللطیف الحسینی، قم: بیدار، ١٤٠١ ق.

٤٠. خزاعی رازی، ابوالفتح (قرن ٦). روض الجنان و روح الجنان. تصحیح: محمد جعفر یاحقی، محمد مهدی ناصح، ٢٠ ج. مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی، ١٣٧١ ش به بعد.

٤١. دهخدا، علی اکبر (قرن ١٤). لغت نامه، ٥٠ ج. تهران: لغت نامه، ١٣٣٧ ش.

٤٢. ذهبی، شمس الدین محمد (م ٧٤٨). سیر اعلام النبلاء. تحقیق: شعیب الارنؤوط و همکاران، ٢٥ ج. بیروت: الرسالة، ١٤١٣ ق.

٤٣. رازی، فخرالدین محمد بن عمر (م ٦٠٤). مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر)، ١٦ ج. بیروت: دارالفکر، ١٤١٠ ق.

٤٤. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (م ٤٢٥). مفردات الفاظ القرآن. تحقیق: صفوان عدنان داوودی. دمشق: دارالقلم، بیروت: دارالشامیة، ١٩٩٢ م.

٤٥. راوندی، قطب الدین سعید بن هبة الله (م ٥٧٣). الخرائج و النجرائح. تحقیق: مؤسسه الامام المهدي علیه السلام، ٣ ج. قم: مؤسسه الامام المهدي علیه السلام، ١٤٠٩ ق.

٤٦. شريف رضى (٣٥٩-٤٠٤). نهج البلاغه. تحقيق: صبحى صالح. بيروت، ١٣٨٧ ق.
٤٧. زبدي حنفي، محمد بن محمد مرتضى (م ١٢٠٥). تاج العروس من جواهر القاموس. تحقيق: محمد قاسم، محمد بن ابي راشد، ١٠ ج. قاهره: مطبعة الخيرية، ١٣٠٧ ق.
٤٨. زيد بن علي عليه السلام (٧٨-١٢٠). تفسير غريب القرآن. تحقيق: حسن محمد تقي حكيم. بيروت: دارالعلمية، ١٤١٢ ق.
٤٩. سبط ابن الجوزي، شمس الدين يوسف (م ٦٥٤). تذكرة الخواص. تحقيق: محمد صادق بحر العلوم. نهران: نينوى الحديثة.
٥٠. سلمى شافعي، يوسف بن يحيى (قرن ٧). عقد الدرر في اخبار المنتظر. تحقيق: عبدالفتاح محمد حلو. قاهره: مكتبة عالم الفكر، ١٣٩٩ ق.
٥١. سليم بن قيس هلالى (م ٧٦). كتاب سليم. تحقيق: محمد باقر انصاري زنجانى، ٣ ج. قم: الهادى، ١٤١٥ ق.
٥٢. سمرقندى، ابواليث نصر بن محمد (قرن ٤). بحر العلوم. تحقيق: على محمد معوض، عادل احمد عبدالموجود، زكريا عبدالمجيد التوتى، ٣ ج. بيروت: دارالكتب العلمية، ١٤١٣ ق.
٥٣. سيوطى، جلال الدين عبد الرحمن (م ٩١١). الاتقان في علوم القرآن.
٥٤. تاريخ الخلفاء. تحقيق: محمد محيى الدين عبد الحميد. قاهره: مكتبة التجارية الكبرى، ١٩٥٢ م.
٥٥. الدر المنثور في التفسير بالماثور. تحقيق: خليل الميس، ٨ ج. بيروت، دارالفكر، ١٤٠٣ ق.
٥٦. كفاية الطالب اللبيب في خصائص الحبيب عليه السلام (الخصائص الكبرى). تصحيح: محمد شريف الدين حيدرآبادى، ابوبكر علوى حسيني، ٢ ج. حيدرآباد: دائرة المعارف النظامية، ١٣٢٠ ق.
٥٧. شبلنجى، مؤمن بن حسن (قرن ١٤). نورالابصار (همراه اسعاف الراغبين صبان). تصحيح: احمد سعد على. قاهره: دارالفكر، ١٣٦٨ ق.
٥٨. شرتونى لبنانى، سعيد بن عبدالله (م ١٩١٢). اقرب الموارد فى فصح العربية و الشوارد، ٣ ج. بيروت: مطبعة مرسلى اليسوعيه، ١٨٨٩ م.
٥٩. شيبانى.
٦٠. صبان، محمد بن على (م ١٢٠٦). اسعاف الراغبين (همراه نورالابصار شبلنجى). تصحيح: احمد سعد على. قاهره: دارالفكر، ١٣٦٨ ق.

٦١. صدوق، محمد بن علي بن بابويه (م ٣٨١). التوحيد. تصحيح: سيد هاشم حسيني تهراني. تهران: مكتبة الصدوق، ١٣٨٧ ق.

٦٢. — الخصال. تحقيق: علي اكبر غفاري. بيروت: اعلمي، ١٤١٠ ق.

٦٣. — علل الشرايع. بيروت: اعلمي، ١٤٠٨ ق.

٦٤. — عيون اخبار الرضا عليه السلام. تصحيح: حسين الاعلمي. بيروت، اعلمي، ١٤٠٤ ق.

٦٥. — كمال الدين و تمام النعمة. تصحيح: علي اكبر غفاري. تهران: صدوق، ١٣٩٠ ق.

٦٦. — معاني الاخبار. تصحيح: علي اكبر غفاري. بيروت: دارالمعرفة، ١٣٩٩ ق.

٦٧. صعيدي، حسين يوسف موسى. الافصاح في فقه اللغة، ٢ ج. قاهره: مطبعة المدني، ١٣٨٤ ق.

٦٨. صفار قمي، محمد بن حسن (م ٢٩٠). بصائر الدرجات. تصحيح: محسن كوچه باغي. قم: مكتبة

المرعشي، ١٤٠٤ ق.

٦٩. طبري (عامي)، محمد بن جرير بن يزيد (٢٢٤-٣١٠). جامع البيان (تفسير طبري). تحقيق:

خليل الميس، ١٥ ج. بيروت: دارالفكر، ١٤٠٨ ق.

٧٠. طبري (امامي)، محمد بن جرير بن رستم (قرن ٥). دلائل الامامة. تحقيق: مؤسسة البعثة. قم:

البعثة، ١٤١٣ ق.

٧١. طبرسي، ابو منصور احمد بن علي (قرن ٥). الاحتجاج. تحقيق: ابراهيم بهادري، محمد هادي

به، ٢ ج. تهران: اسوه، ١٤١٣ ق.

٧٢. طبرسي، ابو علي فضل بن حسن (٤٦٨-٥٤٨). اعلام الوري بأعلام الهدى. تصحيح: علي اكبر

غفاري. بيروت: دارالمعرفة، ١٣٩٩ ق.

٧٣. — جوامع الجامع، تصحيح: ابو القاسم گرجي. تهران: دانشگاه تهران، قم: مركز

مديريت حوزه، ١٤١٠ ق.

٧٤. — مجمع البيان. تصحيح: سيد هاشم رسولي، ٥ ج. بيروت: دار احياء التراث العربي،

١٣٧٩ ق.

٧٥. طريحي، فخرالدين بن محمد علي (م ١٠٨٥). مجمع البحرين و مطلع النيرين. تحقيق: سيد

احمد حسيني، ٦ ج. تهران: المكتبة المرتضوية، ١٣٦٥ ش.

٧٦. طوسي، ابو جعفر محمد بن حسن (٣٨٥-٤٦٠). الامالي. تحقيق: مؤسسة البعثة. قم: دارالثقافة،

١٤١٢ ق.

٧٧. — التبيان في تفسير القرآن، ١٠ ج. نجف: المطبعة العلمية، ١٣٧٦ ق.

۷۸. _____ رجال. تحقیق: سید محمد صادق بحر العلوم. نجف: المكتبة الحیدریة، ۱۳۸۱ ق.
۷۹. _____ الغيبة. تحقیق: عباد الله طهرانی، علی احمد ناصح. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیة، ۱۴۱۱ ق.
۸۰. عبدالله بن عباس (م ۶۸). صحیفة علی بن ابی طلحة. تحقیق: راشد عبدالمنعم الرجال. بیروت: دارالجلیل، ۱۴۱۴ ق.
۸۱. عسقلانی، شهاب الدین ابن حجر (۷۷۳-۸۵۲). تهذیب التهذیب. تحقیق: خلیل المیس، ۱۴ ج. بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۴-۱۴۰۹ ق.
۸۲. عهد عتیق. ترجمه‌ی فاضل خان همدانی، لندن: مطبعه‌ی واتس، ۱۸۵۶ م.
۸۳. عهد عتیق. ترجمه‌ی از زبان عبرانی و... لندن: مطبعه‌ی لوه و برایدن، ۱۸۹۵ م.
۸۴. عیاشی سمرقندی، ابوالنضر محمد بن مسعود (قرن ۴). تفسیر العیاشی. تصحیح: سید هاشم رسولی محلاتی، ۲ ج. بیروت: اعلمی، ۱۴۱۱ ق.
۸۵. فزّاء بغوی، حسین بن مسعود (م ۵۱۶). معالم التنزیل فی التفسیر و التأویل، ۵ ج. بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۵ ق.
۸۶. فزّات بن ابراهیم کوفی. تفسیر فزّات الکوفی (قرن ۳). تحقیق: محمد کاظم. تهران: وزارت ارشاد، ۱۴۱۰ ق.
۸۷. فیروزآبادی، مجدالدین محمد بن یعقوب (۷۲۹-۸۱۷). القاموس المحیط. تحقیق: ابوالوفاء هورینی، ۴ ج. بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۹۹۱ م.
۸۸. فیض کاشانی، محمد محمد حسن بن مرتضی (م ۱۰۹۱). الصافی. تحقیق: سید حسن لواسانی، ابوالحسن شعرانی، ۲ ج. تهران: الاسلامیه، ۱۳۹۳ ق.
۸۹. _____ نوادر الاخبار. تحقیق: مهدی انصاری قمی. تهران: مؤسسه‌ی مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۰ ش.
۹۰. فیومی، احمد بن محمد (م ۷۷۰). المصباح المنیر. بیروت: دارالفکر.
۹۱. قوطبی، محمد بن احمد (م ۶۷۱). الجامع لأحكام القرآن، ۱۰ ج (+ یک جلد فهرست). بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۰۸ ق.
۹۲. قمی، علی بن ابراهیم (قرن ۴). تفسیر القمی. تصحیح: سید طیب جزائری، ۲ ج. قم: دارالکتاب، ۱۴۰۴ ق. (افست از چاپ نجف: مکتبه الهدی، ۱۳۸۶ ق.)

۹۳. قندوزی حنفی، سلیمان بن ابراهیم (م ۱۲۹۴). ینایع المودّة. مقدّمه: سیّد محمد مهدی خراسان. کازمیه: دارالکتب العراقیة، ۱۳۸۵ ق. (افست از چاپ استانبول، ۱۳۰۲ ق.)
۹۴. کراچکی، محمد بن علی (م ۴۴۹). الاستنصار (همراه با مقتضب الاثر جوهری). نجف: مطبعة العلویة، ۱۳۴۶ ق.
۹۵. ——— کنزالفوائد. تحقیق: عبدالله نعمه، ۲ ج. بیروت: دارالاضواء، ۱۴۰۵ ق.
۹۶. کلینی، محمد بن یعقوب (م ۳۲۹). الکافی. تصحیح: علی اکبر غفّاری، ۸ ج. تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۸۸ ق.
۹۷. گنجی شافعی، محمد بن یوسف (م ۶۵۸). البیان فی اخبار صاحب الزّمان. تعلیق: سیّد محمد مهدی خراسان. قم: الهادی، ۱۳۹۹ ق.
۹۸. متقی هندی، علاء الدّین علی (م ۹۷۵). کنز العمال. تصحیح: صفوة السقا، ۱۶ ج. بیروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۵ ق.
۹۹. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۰۳۷-۱۱۱۱). بحار الأنوار. تهران: مکتبه الاسلامیة، دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۷۶-۱۳۹۲ ق.
۱۰۰. ——— مرآة العقول. تصحیح: سیّد هاشم رسولی، ۲۶ ج (+ ۲ جلد مقدّمه). تهران: دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۴ ق.
۱۰۱. مشهدی، محمد بن محمد رضا (قرن ۱۲). کنزالدقائق و بحر الفرائض. تحقیق: حسین درگاهی، ۱۴ ج. تهران: وزارت ارشاد، ۱۳۶۶ ش.
۱۰۲. مفید، محمد بن محمد بن نعمان (م ۴۱۳). الاختصاص. تصحیح: علی اکبر غفّاری. قم: مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۶ ق.
۱۰۳. ——— الارشاد. تحقیق: مؤسسه آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، ۲ ج. قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۱۳ ق.
۱۰۴. مکرم، عبدالعال سالم [و] احمد مختار عمر. معجم القرائات القرآنیة، ۸ ج. تهران: اسوه، ۱۴۱۲ ق.
۱۰۵. میبدي، رشید الدّین. کشف الاسرار و عدّة الابرار. تصحیح: علی اصغر حکمت. تهران: امیرکبیر.
۱۰۶. میرلوحی اصفهانی، سیّد محمد (قرن ۱۱). گزیده‌ی کفایة المهتدی. تصحیح و گزینش: گروه

احیای تراث فرهنگى. تهران: وزارت ارشاد، ۱۳۷۳ ش.

۱۰۷. میلانى، سید على. نفعات الازهار فى خلاصة عبقات الأنوار، ۱۲ ج. قم: مطبعة مهر، ۱۴۱۴

ق.

۱۰۸. نباطى عاملی، زين الدين على بن يونس (م ۸۷۷). الصراط المستقيم. تصحيح: محمد باقر

بهودى، ۳ ج. تهران: مكتبة المرثوية، ۱۳۸۴ ق.

۱۰۹. نسائى، احمد بن شبيب (۲۱۵-۳۰۳). تفسير النسائى. تحقيق: صبرى عبدالخالق شافعى،

سید بن عباس الحلیمى، ۲ ج. قاهرة: مكتبة السنة، ۱۴۱۰ ق.

۱۱۰. نعمانى، محمد بن ابراهيم (قرن ۴). الغيبة. تحقيق: على اكبر غفارى. تهران: مكتبة الصدوق،

۱۳۹۷ ق.

۱۱۱. نورى، حسين بن محمد تقى (۱۲۵۴-۱۳۲۰). كشف الاستار عن وجه الغائب عن الابصار.

مقدمه: سيد على حسینی میلانى. تهران: نینوی الحديثة، ۱۴۰۰ ق.

۱۱۲. نیشابورى، مسلم بن حجاج. (۲۰۶-۲۶۱). الصحيح. تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقي، ۵ ج.

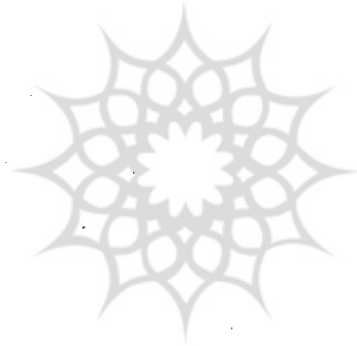
بيروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۱۲ ق.

۱۱۳. نلی، بهاء الدین على بن عبدالکريم (قرن ۹). منتخب الانوار المضيئة. تحقيق: عبداللطيف

الکوه کمرى. قم: مطبعة الخيام، ۱۴۰۱ ق.

۱۱۴. يسوعى، فرديسان توتل. المنجد فى الاعلام. بيروت: دارالمشرق، ۱۹۸۲ م.

پرويشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی